

MONIKULTTUURISUUS KOULUNKÄYNTI- AVUSTAJAN AMMATTITUTKINNOSSA

Päivi Latvala

**Kehittämishankeraportti
Toukokuu 2007**

**JYVÄSKYLÄN
AMMATTIKORKEAKOULU**

Ammatillinen opettajakorkeakoulu

Tekijä(t) LATVALA, Päivi	Julkaisun laji Kehittämishankeraportti	
	Sivumäärä 55	Julkaisun kieli suomi
	Luottamuksellisuus ☐ Salainen _____ saakka	
Työn nimi Monikulttuurisuus koulunkäyntiavustajan ammattitutkinnossa		
Koulutusohjelma Ammatillinen opettajakorkeakoulu		
Työn ohjaaja(t) KOLU, Mari		
Toimeksiantaja(t) Sedu, Seinäjoen koulutuskeskus, aikuiskoulutus		
Tiivistelmä <p>Kehittämishankeraportissa perehdyttiin koulunkäyntiavustajan monikulttuurisuuteen liittyviin ammattitaitovaatimuksiin, koulunkäyntiavustajan työhön ja siihen, kuinka Seinäjoen koulutuskeskuksen, aikuiskoulutuksen koulunkäyntiavustajan monikulttuurisuuteen ja kulttuurieroihin liittyvä opetus oli kehittämishankeraportin tekohetkellä järjestetty. Kehittämishankkeen tavoitteena oli suunnitella koulunkäyntiavustajan näyttötutkinnon ammattitaitovaatimusten perusteella 1 op:n laajuinen opintokokonaisuus monikulttuurisuudesta ja kulttuurierojen vaikutuksesta viestintään.</p> <p>Tehtävä aloitettiin tutustumalla koulunkäyntiavustajan näyttötutkinnon perusteisiin, erityisesti silmälläpitäen niiden monikulttuurisuus –viitteitä. Seuraavaksi tutustuttiin koulunkäyntiavustajien koulutukseen seuraamalla koulunkäyntiavustajien opetusta sekä keskustelemalla vastuukouluttajan ja tuntiopettajan kanssa. Oppisopimuksella koulunkäyntiavustajaksi opiskelevia haastateltiin, koska haluttiin selvittää jo koulunkäyntiavustajan työtä tekevien kokemuksia monikulttuurisuudesta. Koulunkäyntiavustajien vastuukouluttajalta saatiin tietoa siitä kuinka koulunkäyntiavustajien monikulttuurisuuteen ja kulttuurieroihin liittyvä opetus on tällä hetkellä järjestetty. Monikulttuurisuuden opetus on kehittämisen kohteena, koska yhtenäistä opetusohjelmaa ei vielä ole.</p> <p>Monikulttuurisuuden opetuskokonaisuuden suunnitteluvaiheessa perehdyttiin alan kirjallisuuteen ja ammattitaitovaatimusten perusteella olennaisiin osa-alueisiin. Suunniteltiin kolmen päivän opetuskokonaisuus, jossa jokaisella päivällä on oma teemansa. Koulutuspäivät suunniteltiin siten, että niitä on helppo pitää myös toisistaan irrallisina. Kouluttajan työn helpottamiseksi teorian lisäksi suunniteltiin valmiita harjoituksia, joita voi toteuttaa pari- ja ryhmätöinä. Harjoitusten tavoitteena oli, että opiskelija joutuu pohtimaan omia käsityksiään erilaisuudesta. Jatkossa Sedun koulunkäyntiavustajien opettajat voivat hyödyntää tätä valmiiksi suunniteltua opetuskokonaisuutta.</p>		
Avainsanat (asiasanat) Monikulttuurisuus, kansainvälisyys, koulunkäyntiavustaja		
Muut tiedot		

Author(s) LATVALA, Päivi	Type of Publication Development project report	
	Pages 55	Language Finnish
	Confidential ☐ Until _____	
Title Multiculturalism in the Further Qualification for Special Needs Assistants in Educational Institutions		
Degree Programme Teacher Education College		
Tutor(s) KOLU, Mari		
Assigned by Seinäjoki Vocational Education Centre (Sedu), Adult Education		
Abstract <p>The development project report investigated the professional skills related to multiculturalism required of a special needs assistant, a special needs assistant's practical work, and how instruction related to multiculturalism and cultural differences was arranged in the adult education section of Seinäjoki Vocational Education Centre at the time of writing the report. The aim of the development project was to plan a one-credit study module on multiculturalism and the effects of cultural differences on communication, on the basis of the professional skill requirements of the competence-based qualification for special needs assistants in educational institutions.</p> <p>The initiative began with familiarisation with the principles of the competence-based qualification, looking particularly at any references to multiculturalism. Next, the author examined the education provided in the qualification by observing the work of special needs assistants and by talking with the course director and a teacher. Interviews were conducted with students who were taking apprenticeships to become special needs assistants in schools, in order to investigate their practical experiences of multiculturalism. The course director for the special needs assistant qualification provided information on how teaching related to multiculturalism and cultural differences was organised at the time. Instruction in multiculturalism was identified as an important area for development, because at the time there was no unified curriculum.</p> <p>In planning the multiculturalism module, the author looked at literature on the topic and at the essential aspects of the professional skill requirements. A three-day teaching module was planned, with a different theme for each day. Training days were planned so that they could also be arranged non-consecutively. To facilitate the trainer's work, the author also created exercises for students to complete in pairs or teams. The aim of the exercises was to make students examine their own concepts regarding difference. In future, lecturers of the further qualification for special needs assistants in educational institutions will be able to make use of the ready-made module created in this project.</p>		
Keywords Multiculturalism, internationalism, school special needs assistant		
Other information		

SISÄLTÖ

1 KANSAINVÄLISYYS AMMATTITUTKINNOISSA	3
2 TUUMASTA TOIMEEN	4
2.1 Koulunkäyntiavustajan ammattitutkinnon osat	5
2.2 Koulunkäyntiavustajan työkenttä	6
2.3 Monikulttuurisuus koulunkäyntiavustajien koulutuksessa Sedussa	8
3 MONIKULTTUURISUUS KOULUNKÄYNTIAVUSTAJAN TYÖSSÄ	9
3.1 Kulttuurienvälinen viestintä	10
3.1.1 Viestintätilanteeseen vaikuttavat asiat	11
3.1.2 Sanaton viestintä	11
3.1.3 Kulttuurienvälinen kommunikatiivinen kompetenssi	13
3.2 Kulttuuri ja yksilö	14
3.2.1 Sosiaalinen arvo, normi ja rooli	15
3.2.2 Imago, identiteetti, kansanluonne ja stereotypia	16
3.2.3 Suomalaisuus	18
3.3 Erilaisia viestintäkulttuureita	19
3.3.1 Onko viestintä suoraa vai epäsuoraa?	20
3.3.2 Runsas- ja köyhäkontekstinen kulttuuri	21
3.3.3 Tunteiden osoittaminen	22
3.3.4 Suhtautuminen valtaan	23
3.3.5 Suhtautuminen aikaan	24
3.3.6 Minä vai me?	25
3.3.7 Kasvot ja kohteliaisuus	27
3.3.8 Hiljaisuuden tulkinta ja sietäminen	28
3.4 Monikulttuurisuus Suomessa	30
3.4.1 Suomen perinteiset vähemmistöt	32
3.4.2 Maahanmuuttajat – uudet etniset vähemmistöt	40
3.4.3 Islamilainen tapakulttuuri	46

4 KOHTI SUVAITSEVAA SUOMEA

50

LÄHTEET

53

1 KANSAINVÄLISYYS AMMATTITUTKINNOISSA

Suomeen muuttaa vuosi vuodelta enemmän ulkomaalaisia ja se on huomioitu myös tutkintojen ammattitaitovaatimuksissa. Monissa tutkinnoissa, esim. koulunkäyntiavustajan ammattitutkinnoissa ja sosiaali- ja terveysalan perustutkinnoissa (lähihoitaja) ammattitaitovaatimuksissa on vieraiden kulttuurien ja erilaisten tapojen ymmärrys sekä valmiudet toimia monikulttuurisissa viestintätilanteissa ammattimaisesti.

Seinäjoen koulutuskeskuksessa eli Sedussa voi suorittaa 24 perustutkintoa 45 eri koulutusohjelmassa, ammattitutkintoja ja erikoisammattitutkintoja. Kehittämishankkeen pohjaksi olen käynyt läpi kaikki Seinäjoen koulutuskeskuksessa suoritettavien tutkintojen opetussuunnitelmat ja etsinyt kansainvälisyyteen ja monikulttuurisuuteen liittyviä viitteitä ammattitaitovaatimusten osalta. Sedun tutkinnoista kansainvälisyys-viitteitä löytyi eniten koulunkäyntiavustajan ja ulkomaankaupan ammattitutkinnoista. Myös tarjoilijan tulee toimia joustavasti eri kulttuurista tulevien kanssa, olla kielitaitoinen, ja ymmärtää uskonnon merkityksen ruokavalioon, laitoshuoltajan tulee hallita palvelutilanteen kielitaito sekä ymmärtää eri kulttuurista tulleita, mikä näkyy asiallisena käyttäytymisenä, esim. kohteliaisuudet, small-talk, ystävällisyys ja myynnin ammattilaisen tulee huomioida kulttuurien väliset erot myyntitilanteessa ja olla kielitaitoinen.

Valitsin koulunkäyntiavustajan ammattitutkinnon selvityksen kohteeksi, koska monikulttuurisuuden ymmärtäminen on sen pakollisissa osioissa Sedun ammattitutkinnoissa laajin. Monissa tutkinnoissa, mm. sosiaali- ja terveysalan perustutkinnoissa, kulttuurien tuntemus 4 ov on valinnaisena kokonaisuutena, pakollisissa osioissa ei monikulttuurisuutta juuri mainita. Koulunkäyntiavustajan monikulttuurisuus-teema on kiinnostava myös siksi, että Seinäjoen koulutuskeskus, aikuiskoulutus, on alueen merkittävin sekä koulunkäyntiavustajien kouluttaja että maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksia järjestävä oppilaitos, joten kokemusta monikulttuurisuudesta ja kansainvälisyydestä oppilaitostasolla on.

2 TUUMASTA TOIMEEN

Kehittämishankeraportissa perehdytään koulunkäyntiavustajan monikulttuurisuuteen liittyviin ammattitaitovaatimuksiin, koulunkäyntiavustajan työhön ja siihen, kuinka Seinäjoen koulutuskeskuksen, aikuiskoulutuksen koulunkäyntiavustajan monikulttuurisuuteen ja kulttuurieroihin liittyvä opetus on järjestetty tällä hetkellä. Kehittämishankkeen tavoitteena on suunnitella näyttötutkinnon ammattitaitovaatimusten perusteella 1 op:n laajuinen opintokokonaisuus monikulttuurisuudesta ja kulttuurierojen vaikutuksesta viestintään. Sedun koulunkäyntiavustajien opettajat voivat hyödyntää jatkossa tätä valmiiksi suunniteltua opetuskokonaisuutta.

Työskentelen kouluttajana maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksissa ja monikulttuurisuus –teema tuntui alusta asti luontevalta aiheelta. Kehittämishankkeen alustavan aiheen sain esimieheltäni jo tammikuussa 2007 ja alun haporoinnin jälkeen aihe kiteytyi käsittelemään koulunkäyntiavustajan ammattitutkintoa, koska se oli hyvin rajattavissa ja käytännön toteutukseltaan toimivin vaihtoehto.

Koulunkäyntiavustajan ammattitaitovaatimukset eivät olleet minulle entuudestaan tuttuja, joten aloitin työn tutustumalla koulunkäyntiavustajan näyttötutkinnon perusteisiin, erityisesti silmälläpitäen niiden monikulttuurisuus –viitteitä. Seuraavaksi tutustuin koulunkäyntiavustajien koulutukseen seuraamalla koulunkäyntiavustajien opetusta maaliskuun huhtikuun aikana sekä keskustelemalla vastuukouluttajan ja tuntiopettajan kanssa.

Haastattelin vapaamuotoisesti viittä oppisopimuksella koulunkäyntiavustajaksi opiskelevaa opiskelijaa, koska halusin saada jo koulunkäyntiavustajan työtä tekevien kokemuksia monikulttuurisuudesta. Haastattelun ryhmän kokemukset liittyivät suomalaisiin perinteisiin vähemmistöihin ja heidän kohtaamisestaan kaivattiin lisätietoa. Myös kulttuurienväliset erot, maahanmuuttajat ja erityisesti pakolaisuus koettiin asioina, joista koulunkäyntiavustajan työssä on oltava tietoinen. Koulunkäyntiavustajien vastuukouluttajalta sain tietoa siitä kuinka koulunkäyntiavustajien monikulttuurisuuteen ja kulttuurieroihin liittyvä opetus on tällä hetkellä järjestetty.

Monikulttuurisuuden opetuskokonaisuuden suunnitteluvaiheessa perehdyin alan kirjallisuuteen ja poimin ammattitaitovaatimusten perusteella olennaisia osa-alueita. Vastuukouluttajan toivomuksesta suunnittelen kolmen päivän kokonaisuuden, jossa jokaisella päivällä on oma teemansa. Koulutuspäivät on suunniteltu siten, että niitä on helppo poimia myös toisistaan irrallisina tai vaikka vaihtaa aiheiden järjestystä. Kouluttajan työn helpottamiseksi olen teorian lisäksi miettinyt valmiiksi harjoituksia, joita voi toteuttaa pari- ja ryhmätöinä. Harjoitusten tavoitteena on, että opiskelija pohtii omia käsityksiään erilaisuudesta ja eri kansallisuuksista.

2.1 Koulunkäyntiavustajan ammattitutkinnon osat

Koulunkäyntiavustajan tutkinto koostuu neljästä osasta: 1. Koulunkäyntiavustajan työn toimintaympäristöt, 2. Ihmisen kasvun tukeminen, 3. Oppimisen ohjaaminen ja

4. Toimintakyvyn tukeminen. (Näyttötutkinnon perusteet, 2003.) Ihmisen kasvun tukemisen osiossa on viitteitä monikulttuurisuuteen näissä neljässä eri ammattitaitovaatimuksessa, jotka esittelen seuraavaksi.

Ammattitaitovaatimus : Tutkinnon suorittajan on osattava toimia asiakkaiden kanssa tiedostaen ihmisen kasvun yhteiskunta- ja kulttuurisidonnaisuuden

Arvioinnin kohteet ja kriteerit

Eri ikäisten ja kulttuuritaustaltaan erilaisten ihmisten kanssa toimiminen.

- Tutkinnon suorittaja huomioi toiminnassaan asiakkaan yksilöllisen tilanteen ja taustan,
- ymmärtää ja hyväksyy asiakkaan kehitykseen vaikuttavia erilaisia elinoloja, hyväksyy kulttuuri- ja elämäntapaeroja,
- perustelee omaa toimintaansa työyhteisössä ja toimii yhteistyössä erilaisen taustan ja kokemuksen omaavien ihmisten kanssa,
- ymmärtää oman työnsä yhteiskunnallisen merkityksen.

Ammattitaitovaatimus : Tutkinnon suorittajan on tunnettava suomalaista valtakulttuuria ja tiedostettava oma suhtautumisensa siihen.

Arvioinnin kohteet ja kriteerit

Oman yhteiskunnan ja kulttuurin tuntemus:

- Tutkinnon suorittaja on tutustunut suomalaisen valtakulttuurin kehitykseen ja osaa kuvata sitä,
- tunnistaa omien kulttuuristen tapojen ja mieltymysten vaikutuksia omaan työhönsä.

Ammattitaitovaatimus : Tutkinnon suorittajan on tarvittaessa tunnettava Suomessa asuvia vähemmistökulttuureja.

Arvioinnin kohteet ja kriteerit

Ennakkokäsitysten ja stereotyyppien tunnistaminen omassa työssä

- Tutkinnon suorittaja osaa hakea tarvittavan tiedon Suomessa asuvista vähemmistökulttuureista,
- vahvistaa kulttuurintuntemustaan tutustumalla oman kunnan alueella asuvien vähemmistökulttuuriin,
- osaa tarkastella kriittisesti omia asenteitaan erilaisuutta kohtaan.

Ammattitaitovaatimus : Tutkinnon suorittajan on tiedostettava monikulttuurisuuden haasteet ja rikkaus yhteiskunnassa.

Arvioinnin kohteet ja kriteerit

Monikulttuurisuus toimintaympäristönä

- Tutkinnon suorittaja tuntee kulttuurisidonnaisia tapoja ja uskontoja,
- ottaa huomioon maahanmuuttajan varhaiskasvatuksen, perusopetuksen, toisen asteen ammatillisen koulutuksen ja lukion toimintaympäristöissä,
- tukee omalla toiminnallaan maahanmuuttajien kotoutumisprosessia.

2.2 Koulunkäyntiavustajan työkenttä

Koulunkäyntiavustaja tekee työtään sekä opetuslalla että sosiaali- ja terveysaloilla. Näiden alojen yleisiä ammattitaidon vaatimuksia ovat asiakaslähtöi-

syys ja palvelumyönteisyys, vuorovaikutuksellinen osallistuminen, moraalinen harkinta sekä kestävä kehitys työlle asettamien vaatimusten noudattaminen. Koulunkäyntiavustajan työ on monipuolista yhteistyötä asiakkaan, perheiden ja kasvatuksen, opetuksen, sosiaali- ja terveysalan asiantuntijoiden sekä asiakaspalveluun osallistuvien kanssa. Työn kasvatuksellisenä tavoitteena on omien edellytystensä mukaisesti selviytymiskykyinen, aktiivinen ihminen ja kansalainen. Koulunkäyntiavustajan työn arvoperusta eri toimintaympäristöissä on humanismi ja ihmisenä kohtaaminen kokonaisvaltaisena toimijana. Keskeistä on inhimillisyys, tasa-arvoisuus, sosiaalisuus ja oikeudenmukaisuus. Koulunkäyntiavustaja arvostaa omaa ammattiaan ja ammatillista osaamistaan ja toimii oman ammattinsa edustajana työyhteisössä ja yhteistyöverkostoissa. Kasvava monikulttuurisuus tuo uudenlaisia haasteita koulunkäyntiavustajan työhön. (Näyttötutkinnon perusteet, 2003.)

Koulunkäyntiavustajan tutkinnon suorittanut osallistuu eri-ikäisten ja kulttuuritaustaltaan erilaisten asiakkaiden kasvatukseen ja toimintakyvyn tukemiseen ja ohjaamiseen päivähoitossa, perusopetuksessa, ammatillisessa koulutuksessa ja lukioissa sekä iltapäivähoitossa, vapaa-ajan toiminnoissa ja tarvittaessa asiakkaan kotona. Koulunkäyntiavustajan toimintaympäristön työtehtävät muuttuvat ja laaja-alaistuvat, yhteistyön tarve perheiden kanssa lisääntyy, tietotekniikan käyttö lisääntyy, asiakkaiden ongelmat monimutkaistuvat ja monikulttuurisuus tuo tullessaan työhön uusia haasteita. (Näyttötutkinnon perusteet, 2003.)

Koulunkäyntiavustajan työ perustuu eettisesti kestäviin periaatteisiin ja sitä toteutetaan ihmislähtöisesti. Se pohjautuu ihmisen kehityksen kokonaisvaltaiseen tuntemiseen ja oppimisen teoreettisten lainalaisuuksien hahmottamiseen. Työtä ohjaavat yksilö- ja ryhmäkohtaiset pedagogiset tavoitteet sekä kasvatuksellinen, kuntoutuksellinen ja hoidollinen tietoperusta. Koulunkäyntiavustaja toimii oman työnsä asiantuntijana moniammatillisessa työympäristössä. Työ on asiakkaan tukemista ja ohjaamista kasvu- ja oppimisprosessin eri vaiheissa. Toiminnan tavoitteena on yksilön ja pienryhmän omatoimisuuden ja itsenäistymisen kehittäminen sekä toiminta- ja oppimisympäristön sopevuudesta ja turvallisuudesta huolehtiminen. Työ vaatii havaintokykyä ja tilan-

teiden tunnistamis- ja arviointikykyä sekä harkintaan perustuvaa kriittistä ongelmanratkaisua ja päätöksentekoa. (Näyttötutkinnon perusteet, 2003.)

Koulunkäyntiavustajan ammattitutkinnon suorittanut osaa perustella työssään tekemänsä ratkaisut ja valinnat. Työn kehittäminen edellyttää kykyä ja halua jatkuvaan oman toiminnan arviointiin ja itsensä kehittämiseen moniammatillisen työryhmän jäsenenä. (Näyttötutkinnon perusteet, 2003.)

2.3 Monikulttuurisuus koulunkäyntiavustajien koulutuksessa Sedussa

Seinäjoen koulutuskeskuksessa, aikuiskoulutuksessa, on tällä hetkellä käynnissä viisi koulunkäyntiavustajan ammattitutkintoon valmistavaa koulutusta Seinäjoella ja maakunnassa. Koulunkäyntiavustajan ammattitutkinnoissa on yksi vastuukouluttaja, joka organisoii opettajat kaikkiin koulunkäyntiavustajakoulutuksiin. Koulunkäyntiavustajakoulutusta järjestetään omaehtoisena, työvoima- ja oppisopimuskoulutuksena Seinäjoella ja ympäri maakuntaa.

Koulunkäyntiavustajiksi opiskelevilla ei ole tällä hetkellä yhtenäistä monikulttuurisuuden opetuskokonaisuutta, monikulttuurisuuden opetus on kehittämisen kohteena. Koulunkäyntiavustajaopiskelijoille opetetaan monikulttuurisuutta ihmisen kasvun tukemisen muiden osa-alueiden ohessa, yhtenäiselle opetusohjelmalle on siis tarve. Monikulttuurisuuden asiantuntijat, kuten adoptiokraattori, ovat käyneet luennoimassa koulunkäyntiavustajaopiskelijoille (Yli-Huumo).

3 MONIKULTTUURISUUS KOULUNKÄYNTIAVUSTAJAN TYÖSSÄ

Suunnittelen opetuskokonaisuuden neljän monikulttuurisuuteen liittyvän ammattitaitovaatimuksen pohjalta. Seuraavaksi esittelen lyhyesti kolmen päivän koulutusmateriaalin sisällön näiden neljän eri kriteerin kautta

1) Tutkinnon suorittajan on osattava toimia asiakkaiden kanssa tiedostaen ihmisen kasvun yhteiskunta- ja kulttuurisidonnaisuuden. Opetuskokonaisuudessa määritellään kulttuuri ja yksilö, käsitellään kulttuurin sosiaalistavaa vaikutusta, sosiaalista arvoa, normia ja roolia sekä esitellään erilaisia viestintäkulttuureita, kulttuurisidonnaisia tapoja ilmaista itseään.

2) Tutkinnon suorittajan on tunnettava suomalaista valtakulttuuria ja tiedostettava oma suhtautumisensa siihen. Opetuskokonaisuudessa käsitellään imagoa, identiteettiä, kansanluonnetta, stereotyyppioita ja suomalaisuutta.

3) Tutkinnon suorittajan on tarvittaessa tunnettava Suomessa asuvia vähemmistökulttuureja. Opetuskokonaisuudessa esitellään Suomen perinteiset vähemmistöt ja islamilainen tapakulttuuri.

4) Tutkinnon suorittajan on tiedostettava monikulttuurisuuden haasteet ja rikkaus yhteiskunnassa. Opetuskokonaisuuden teemoja : kulttuurienvälinen viestintä, viestintätilanteeseen vaikuttavat asiat, sanaton viestintä, kulttuurienvälinen viestintätaito, maahanmuuttajien kotoutuminen.

Koulutusmateriaalin tavoitteena on, että erilaisiin kulttuureihin ja ajattelutapoihin tutustumalla opiskelija oppii ymmärtämään ja huomioimaan asiakkaan yksilöllisen tilanteen ja taustan sekä asiakkaan kehitykseen vaikuttavia erilaisia elinoloja sekä hyväksyy kulttuuri- ja elämäntapaeroja. Perusajatuksena on, että opiskelija tunnistaa omien kulttuuristen tapojen ja mieltymysten sekä ennakkokäsitysten ja stereotyyppien vaikutuksen omassa työssä ja osaa sitä kautta tarkastella omia asenteitaan erilaisuutta kohtaan.

Ensimmäinen päivä

3.1 Kulttuurienvälinen viestintä

Luulemme että mielemme on vapaa, mutta itse asiassa meidät on aivopesty yhtä perinpohjaisesti kuin vangiksi joutuneet amerikkalaiset lentäjät Vietnamissa ja Pohjois-Koreassa. Kulttuurimme harjoittama kollektiivinen ohjelmointi, joka on alkanut jo kehossa ja jota on vahvistettu lastentarhassa, koulussa ja työpaikalla, vakuuttaa meille, että me olemme normaaleja ja muut ovat omituisia.

Kulttuuri on mielen kollektiivista ohjelmointia, joka erottaa yhden ihmisryhmän toisesta. (Hofstede 2003: 4 – 6.)

Geert Hofsteden mukaan (2003) jokaisella kulttuurilla on omat hyväksytyt ja sopimattomat käyttäytymis- ja puhenorminsa. Useat niistä ovat tiedostamattomia ja niiden olemassaolon huomaa vasta kun niitä rikotaan. Kommunikoija tulkitsee kuitenkin vuorovaikutustilanteen, sanavalinnat, puheen sävyn ja intonaation, eleet, fyysisen läheisyyden ja etäisyyden, jne. oman kulttuurinsa normien mukaisesti. Käyttäytyminen ja puhe, joka meistä suomalaisista tuntuu normaalilta ja tilanteeseen sopivalta saattaa jonkin toisen kulttuurin edustajan mielestä tuntua vieraalta ja jopa loukkaavalta. (Hofstede 2003: 3 – 18.)

Yleismääritelmän mukaan viestintä on viestien välityksellä tapahtuvaa sosiaalista vuorovaikutusta. Viestintä on myös sanomien siirtoa, mutta ennen kaikkea merkitysten tuottamista ja vaihtoa. Tällöin pääpaino on sillä, kuinka sanomat ja ihmiset toimivat vuorovaikutuksessa ja kuinka merkitykset syntyvät. Viestinnän väärinkäsitykset eivät siis välttämättä johdu viestinnän epäonnistumisesta, vaan lähettäjän ja vastaanottajan erilaisista kulttuuritaustoista, kulttuurieroista. Viestintätilanne ei ole irrallinen ilmiö vaan siihen vaikuttaa joukko yksilöstä ja ympäristöstä johtuvia taustatekijöitä. Onkin väitetty, että toisen ihmisen täydellinen ymmärtäminen on mahdotonta - vaikka nämä kuuluisivatkin samaan kulttuuriin - ja viestintätilanteessa syntyy väärinkäsityksiä enemmän kuin arvaammekaan. (Åberg 2000: 26 – 39; ks. Lustig & Koester 1999: 24 – 73.)

3.1.1 Viestintätilanteeseen vaikuttavat asiat

Åbergin mukaan (2000: 26 – 39) viestintätilanteeseen vaikuttavat mm. 1) *yksilölliset taustatekijät*, jotka johtuvat viestintään osallistuvista henkilöistä, iästä, sukupuolesta jne., 2) *yhteisön taustatekijät*; mm. sosiaalinen ympäristö, yhteiskunta, sosiaalinen normisto, viiteryhmät, ryhmäpaine, lähettäjän ja vastaanottajan kuvat toisistaan, 3) *esineympäristö*; ympäröivä luonto, laitteet, rakennelmat, 4) *viestinnän häiriöt*; esim. ympäristön melu, 5) *palautemahdollisuus* ja 6) *viestimet*; käytettävissä olevat viestinnän välineet vaikuttavat viestintätapaan.

Viestintätilanteessa ennakoimme keskustelukumppanien käyttäytymistä ja oletamme tilanteen sujuvan tietyn, meille tutun kaavan mukaan. Vuorovaikutustilanteen aikana tulkitsemme viestintätilannetta ja keskustelukumppanimme käyttäytymistä verbaalisten ja ei-verbaalisten tulkintavihjeiden avulla. Tulkintavihjeitä ovat esim. ilmeet ja eleet, kasvojen liikkeet, silmien räpäytykset ja läheisyssignaalit, katseen suunta ja asento. Myös äänenpainot ja muut prosodiset ilmiöt, keskustelun aloitus- ja lopetusstrategiat sekä puheen retoriikka (esim. kuinka edelliseen puheenvuoroon vastataan) antavat vastaanottajalle keskustelun aikana tulkintavihjeitä. Tulkintaprosessiin ei yleensä kiinnitetä mitään huomiota, koska tulkintavihjeet ovat samaan kulttuuripiiriin kuuluville itsestäänselvyyksiä. Tulkintavihjeiden merkitys korostuu sellaisissa tilanteissa, joissa keskustelun osapuolet eivät täysin ymmärrä toisiaan ja tulkintavihjeet ymmärretään eri tavalla kuin omassa kulttuurissa. (Lustig & Koester 1999: 205 – 234.)

3.1.2 Sanaton viestintä

Sanattomien viestien osuudesta viestintätilanteessa on esitetty monta eri mielipidettä niin, että sen osuus on arvioitu olevan 65 % aina 93 % asti. Joka tapauksessa sanattoman viestinnän rooli on erittäin tärkeä ja esim. puhujalle se on usein ainut kuulijan antama palautemuoto. Eri kulttuurien sanattomassa viestinnässä on huomattu olevan niin yhtäläisyyksiä kuin erojakin: tästä on päätelty, että osa ilmeistä ja eleistä ovat universaaleja, kaikille ihmisille tun-

nusomaisia, kun taas osa ilmeistä on kulttuurisidonnaisia. (Lustig & Koester 1999: 205 – 234.)

Kansainvälisissä vuorovaikutustilanteissa syntyy väärinkäsityksiä erityisesti silloin, kun sanallinen ja sanaton viestintä ovat ristiriidassa keskenään, ts. sanat ja keho lähettävät ristiriitaisia viestejä. Sanaton puhe jakautuu prosodisiin (sanojen painotus, äänen korkeus) ja parakielellisiin (äänensävy ja -voimakkuus, korostus, puhenopeus jne.) koodeihin. Prosodisten elementtien avulla sama lause voidaan ymmärtää esim. kysymyksenä ja uhkauksena, parakielelliset koodit taas viestivät enemmänkin puhujan tunnetilasta. Puhuja lähettää nonverbaaleja viestejä keskustellessaan myös hiljaisuuksin ja tauoin, esim. kuinka pitkän tauon pitää ennen vastausta. Puheen keskeytykset ja niihin reagointi, keskusteluetäisyys ja kosketukset lähettävät myös muille viestijöille omat signaalinsa. (Lustig & Koester 1999: 205 – 234)

Olin juuri saapunut Budapestiin, Unkariin. Lentokentällä minua oli vastassa itseäni hieman nuorempi tyttö. Emme olleet tavanneet aikaisemmin enkä usko, että hänkään oli tavannut monia suomalaisia. Olin menossa erääseen kongressiin ja järjestäjät olivat pyytäneet häntä tulemaan minua vastaan. Menomatalla bussissa kaupunkiin keskustelimme Unkarin vierailustani ja joistakin muista asioista. Sitten olin hetken hiljaa, mielestäni en enempää kuin viisi minuuttia, ja katselin ulos ikkunasta niin kuin minulla on tapana Suomessa ja paikoissa, joita en hyvin tunne.

Yhtäkkiä hän kysyi: 'Onko sinulla jotakin ongelmia?' Vastasin 'ei' ja ihmettelin, miksi hän oli niin kysynyt. Hän sanoi: 'koska näytit surulliselta etkä hymyillyt. Luulin, että sinulla on joitakin ongelmia kotona ja muuta sellaista.'

Ymmärsin, että olin ollut liian kauan hiljaa enkä ollut hymyillyt. Selitin hänelle, etteivät suomalaiset hymyile koko aikaa ja että he ovat mielellään hiljaa, ja että olin juuri tullut Suomesta enkä ollut vielä tottunut keskieu-rooppalaiseen käyttäytymiseen." (Suomalainen, noin 28-vuotias mies) (Salo-Lee 1996: 58.)

POHDITTAVAA

Mitkä ovat kansainvälistymisen edut ja haitat? Mieti kansainvälisen yhteistyön viisi hyvää ja viisi huonoa puolta!

3.1.3 Kulttuurienvälinen kommunikatiivinen kompetenssi

Kun yksilö sosiaalistuu ja hänestä kehittyy inhimillisen yhteisön jäsen, yksilö omaksuu myös yhteisön normit ja käyttäytymismallit samoin kuin kielen ja kielellisen normiston. Tämä tarkoittaa sitä, että ihminen oppii yhteisön kielen (tai kielet) sekä kielen käytön funktiot eri tilanteissa; kyvyn käyttää kieltä tilanteeseen ja tavoitteeseen soveltuvalla tavalla. Tätä taitoa nimitetään kommunikatiiviseksi kompetenssiksi, hyväksi viestintätaidoksi. (Lustig & Koester 1999: 102 – 105.)

Kohdatessamme vieraan ihmisen - olipa hän sitten kotoisin samasta tai eri kulttuurista kuin me itse – tunnemme epävarmuutta ja ahdistusta. Sopiva määrä epävarmuutta onkin tarpeen, sillä se mahdollistaa tehokkaan viestinnän ja tutustuessamme vieraaseen ihmiseen/kulttuuriin, epävarmuuskin väheenee. Kulttuurienvälistä viestintätaitoa pystytään kehittämään pyrkimällä tietoisesti ymmärtämään ja tulkitsemaan toisen ihmisen käyttäytymistä ottamalla huomioon tämän kulttuuritaustan. Mitä lähempänä kahden eri kulttuurin sosiokulttuuriset säännöt ovat toisiaan, sitä helpompaa on myös viestien ymmärtäminen. Pääperiaatteena voidaan pitää, että ”ihmiset ovat sosiaalisessa käyttäytymisessään enemmän samankaltaisia kuin erilaisia”, monesti kulttuurien välistä erilaisuutta korostetaan liikaa ja yhteiset piirteet jäävät vähemmälle huomiolle. (Salo-Lee 1996: 16 - 19)

Viestintätilanteen aikana osapuolet tekevät päätelmiä omasta ja toisten viestijöiden käyttäytymisen syistä. Päätelmissä on kysymys henkilöiden välisestä havaitsemisesta ja minäkuvasta, kukin tekee päätelmänsä oman kulttuuritaustansa normien ja odotusten mukaisesti. Negatiiviset stereotyyppit esim. tietystä kulttuurista johtaa useimmiten negatiivisiin odotuksiin ja sitä kautta osapuolten epävarmuus ja pelko viestintätilanteessa kasvavat. Positiiviset stereotyyppit vastapuolesta sitä vastoin vähentävät ennakkoluuloja ja pelkoa. Jotta päättelisimme oikein, meidän tulee ymmärtää, kuinka vastapuoli tulkitsee omat ja meidän viestimme. Ymmärtääksemme esim. ranskalaisen käyttäytymisen syitä, meidän tulee siis tuntea ranskalaista kulttuuria. Jotta viestintä olisi mahdollisimman tehokasta, meidän tulee tehdä isomorfisia attribuutioita vieraan kult-

tuurin edustajan käyttäytymisestä eli päätellä keskustelulle tai käyttäytymiselle sama merkitys kuin toinen osapuoli. (Lustig & Koester 1999: 66 – 73.)

Richard D. Lewisin mukaan (2005: 74) suomalaisilla ei ole vaikeuksia informatiivisessa viestintätilanteessa, sen sijaan viestintä valmistelemattomassa, uudessa tilanteessa ja varsinkin sosiaalinen small talk tuottaa suomalaiselle vaikeuksia, siksi suomalaisten on esim. ruotsalaisia vaikeampi tutustua uusiin ihmisiin, mutta läheiset ja hyvät ihmissuhteet ovat kuitenkin tärkeämpiä suomalaisille. Lewis uskoo tämän johtuvan siitä, että suomalaisten on vaikeata ilmaista itseään verbaalisesti, varsinkin vieraiden ihmisten seurassa ja vieraalla kielellä. (Lewis 2005: 61 – 74.)

Asun yhdessä Jyväskylän isoista opiskelija-asuntoloista. Suomessa oloni ensi päivinä olin jo huomannut, etteivät opiskelijat tervehti toisiaan, kun he tapaavat portaikossa tai hississä. Puhuin tästä suomalaisen tutorini kanssa ja hän sanoi, että he vastaisivat, jos alkaisin tervehtiä. Eräänä päivänä olin sitten hississä yhdessä suomalaisen tytön kanssa, joka jäi pois samassa kerroksessa kuin minä. Hän pysähtyi omaa asuntoani vastapäiselle ovelle ja avasi oven. Sanoin hänelle englanniksi 'So you are my neighbour. I haven't met you before but it's nice to meet you'. Hän katsoi minua ja sanoi 'Yes', avasi kiireesti ovensa ja katosi asuntoonsa. Olin todella hämmästynyt hänen reaktiostaan ja mietin, olinko sanonut jotakin, joka loukkasi häntä vai pelkäsi hän puhua englantia". (itävaltalainen nuori nainen Suomessa). Salo-Lee 1996: 47)

3.2 Kulttuuri ja yksilö

Kulttuuri määritellään asiayhteydestä riippuen joko suppeasti tai laajasti aina kulttuurisektorin palveluista yhteisön elämäntapoihin, arvoihin ja symboleihin asti. Kulttuuri on joukko odotuksia, joiden avulla yritämme tulkita maailmaa, keskustelua ja kaikkea interaktioita. Koska kulttuuri antaa yksilölle maailmankuvan, sama toiminta tulkitaan suomalaisessa ja ranskalaisessa kulttuurissa eri tavalla. Kulttuuri määrittää ihmisen viestintätyylin niin, että esim. amerikkalainen ei välttämättä tulkitse suomalaisen lähettämää sanomaa siten kuin suomalainen haluaisi, koska suomalaisen kulttuurienvälinen viestintätaito on tyypillistä nimenomaan suomalaiselle kulttuurille. (Hofstede 2003: 4, 5.)

Lustig & Koesterin mukaan (1999: 28 – 49) kulttuuriin kuuluu mm. :1) yhteinen kieli, jonka avulla luokitellaan tapahtumia, 2) yhteinen tapa kokea maailma, 3) hyväksytyt nonverbaalin viestinnän ja sosiaalisen vuorovaikutuksen muodot, 4) säännöt ja tavat miten tulee toimia eri tilanteissa, 5) yhteisesti hyväksytyt moraalit, arvot ja uskomukset sekä 6) teknologia ja materiaallinen kulttuuri.

POHDITTAVAA

Mitä seurauksia voi olla liiallisella kulttuurienvälisen erojen korostamisella? Entä erojen mitätöimisellä?

3.2.1 Sosiaalinen arvo, normi ja rooli

Kulttuuri luo sosiaalisia konventioita ja arvoja, jotka tarkoittavat tietyssä kulttuurissa elävien yksilöiden taipumusta käyttäytyä eri tilanteissa. Sosiaalisiin arvoihin liittyvät läheisesti myös kulttuuriset normit, käyttäytymissäännöt, joita vahvistetaan pakottein. Normista poikkeaminen aiheuttaa aina epämiellyttävän tilanteen normin rikkojalle. Normit ovat siis keinoja, joiden avulla arvojen edellyttämiä valintoja aikaansaadaan, niiden avulla yhteisö saa jäsenensä käyttäytymään yhdenmukaisella tavalla. (Lustig & Koester 1999: 83, 84.)

Sen lisäksi, että sosiaalisessa ryhmässä on erilaisia arvoja ja normeja, on myös sääntöjä eri tehtävissä ja sosiaalisissa asemissa toimivien yksilöiden käyttäytymiselle. Sosiaalinen rooli koostuu niistä odotuksista, jotka kohdistuvat tietyssä asemassa tai tehtävässä olevaan henkilöön. (Lustig & Koester 1999: 295 - 298.) Näin ollen saman yksilön sosiaalinen rooli on erilainen eri tilanteissa, koska esim. kotona ja työpaikalla odotetaan erilaisia asioita.

POHDITTAVAA

1. Mikä on kiusallisin kömmähdys, jonka olet tehnyt vierasta kieltä puhuessasi? Miltä sinusta silloin tuntui? Miten toiset siihen suhtautuivat? Miten tilanteesta selvittiin?

2. Miten itse suhtaudut toisen ihmisen tekemään kömmähdykseen? Vaikuttaako asennoitumiseesi, jos kyseessä on ulkomaalainen?

3.2.2 Imago, identiteetti, kansanluonne ja stereotypia

Jokaisella yksilöllä on tietty mielikuva itsestään eli **omakuva** sekä vieraskuva, joka muodostuu tiettyyn kohteeseen liittyvistä asenteista ja mielikuvista. Omakuvaan vaikuttavat 1) toisten ihmisten reaktiot, 2) vertailu viiteryhmään (sisiin, ystäviin jne.) ja 3) roolit, joita henkilöllä on ollut ja on edelleen. Hyvin suuri vaikutus ihmisen omakuvaan on juuri viiteryhmällä, mikä tässä tutkimuksessa tarkoittaa erityisesti tietyn kansallisuuden vaikutusta imagoon. Yksilön omakuva on hyvin subjektiivinen ja se saattaa olla hyvinkin kaukana siitä, millaisena muut hänet näkevät. (Lustig & Koester 1999: 136 – 140.)

Vieraskuvilla ei välttämättä ole kovinkaan vankkaa todellisuuspohjaa. Silti ne ovat niin vahvoja, että kun yksilöllä on tietty mielikuva esim. jostakin kansallisuudesta, hänellä on taipumus ottaa valikoiden vastaan lisäinformaatiota. Jos imago on myönteinen, nähdään kohteesta mieluummin suotuisia kuin epäsuotuisia asioita, koska etsimme vahvistusta käsityksillemme. Jos taas ihmisellä on negatiivinen käsitys, imago, esim. jostakin yrityksestä, sen viestintä torjutaan kokonaan. Se, millainen imago meillä on keskustelukumppanistamme, vaikuttaa siis vuorovaikutustilanteeseen ja samalla myös sanoman tulkintaan. (Lustig & Koester 1999: 142 – 146.)

Identiteetti voi olla kansallinen, alueellinen tai yksilöllinen. Yksilön identiteetti muodostuu ja sitä ylläpidetään yhteiskunnan rakenteen määräämissä sosiaalisissa prosesseissa, identiteetin rakentuminen on siis sidoksissa siihen yhteiskuntaan jossa yksilö elää. Yhteiskunnalliset rakenteet tuottavat ”identiteettityyppejä”: tämä väite on pohjana sille, että koska suomalainen ja italialainen yhteiskunta ovat erilaisia, ne myös muokkaavat erilaisen identiteetin. Identiteetti muodostuu kahdesta tekijästä: 1) siitä, mitä itse ajattelemme itsestämme ja 2) toisten ihmisten näkemyksistä itsestämme. (Peltonen 1998: 19 – 22.)

Antropologien termi kansanluonne tarkoittaa tietyn kansallisuuden luonteenpiirteitä. Kansanluonne -käsite sisältää oletuksen, että kulttuurit eroavat toisistaan ja siksi se saattaa väärin ymmärrettyinä vahvistaa ennakkoluuloja ja stereotyyppioita. On todellakin harhaanjohtavaa kuvitella, että esim. kaikki suomalaiset olisivat hiljaisia ja kaikki italialaiset puheliaita. Sen takia kansojen psykologisia eroja luonnehdittaessa puhutaankin mieluummin tyyppipersonallisuudesta eli modaalipersonallisuudesta, joka tarkoittaa kulttuurin tai kansallisuuden yleisintä persoonallisuutta. (Hofstede 2003: 13 – 15.)

Ihmisillä on mielessään käsitys siitä, miten eri persoonallisuudenpiirteet liittyvät toisiinsa. Kun jonkun henkilön luonteesta annetaan hieman tietoja, inhimillinen päättely etenee tämän annetun tiedon ulkopuolelle tekemällä henkilöstä omia - usein ilman todellisuuspohjaa olevia - johtopäätöksiä. Esim. jos jonkin henkilön tiedetään olevan täsmällinen, oletetaan hänen helposti olevan myös ahkera ja huoliteltu. Tästä ajattelutavasta on kyse myös etnisissä stereotyyppioissa, kaavamaisissa ja jäykissä uskomuksissa jonkin kansallisuuden luonteenpiirteistä. Meillä on käsityksiä siitä, mitkä piirryhmittymät ovat tunnusomaisia esim. amerikkalaisille, saksalaisille ja japanilaisille, vaikkamme olisi ko. kansallisuuksia ikinä henkilökohtaisesti tavanneetkaan. Tällöin jokin yksittäinen, epämääräinen, stereotypian perustana oleva piirre voi johtaa myös muita piirteitä koskevaan päättelyyn. Mitä vähemmän tiedämme kyseisestä kulttuurista, sitä helpommin takerrumme niihin stereotyyppioihin, joita meillä mahdollisesti on. Tyypillistä on, että omasta ryhmästä tehdään positiivisia yleistyksiä ja vieraasta ryhmästä muodostetaan helpommin negatiivisia stereotyyppioita, tätä nimitetään etnosentrisyydeksi eli omaryhmäisyydeksi ja se on ihmisen pysyvimpiä kulttuurisia ominaisuuksia. (Lustig & Koester 1999: 146 – 154)

POHDITTAVAA

Kuvaile kolmella adjektiivilla a) italialainen, b) amerikkalainen ja c) saksalainen. Mikäli työskentelet ryhmässä, keskustele vastauksistasi muiden kanssa. Mieti, millaisiin viestinnällisiin piirteisiin adjektiivit perustuvat.

Miten mielestäsi voitaisiin opetuksessa ja koulutuksessa parhaiten kehittää suhtautumista erilaisuuteen? Millaisia ongelmia saatetaan kohdata? Millaisia käytännön menetelmiä voitaisiin käyttää?

3.2.3 Suomalaisuus

Suomalaistutkimuksen alkuaikoina 1900 -luvun alussa korostettiin, että suomalaisten on oltava ylpeitä kansallisesta perinnöstään ja erikoispiirteistään. Näitä positiivisia mielikuvia välittivät niin runoilijat, kirjailijat, taiteilijat kuin tutkijatkin. Suomalaisuuden nykytutkimus taas on kallistunut aivan vastakkaiseen suuntaan: suomalaisuus on jotakin metsäläisyyden, huonon itsetunnon ja sisun väliltä. Sulkeutuneisuus, umpimielisyys, juopottelu, katkeruus, kateus, ujous, jurous, hidasälyisyys ja pahansuisuus ovat monesti suomalaisuuteen liitettyjä negatiivisia ominaisuuksia. Positiivisina piirteinä suomalaisiin liitetään usein reiluus, rehellisyys, sisukkuus ja ahkeruus. (Apo 1996: 13 – 37.)

Yksinäisyys ja eristäytyminen kuuluvat ainakin osittain suomalaiseen elämänmuotoon, mistä yhtenä esimerkkinä suomalaisten rakastama mökkielämä: jos mahdollista, suomalainen haluaa viettää kesänsä yksin järven rannalla tai muuten vain metsän keskellä eikä halua reviiriään loukattavan. Syitä suomalaisten eristäytymiseen on etsitty mm. kansanluonteesta, rodusta, ankarista luonnonoloista, perintötekijöistä, historiasta ja kielellisestä eriytyneisyydestä, puhekasvatuksen vähäisyydestä, puhekulttuurimme alhaisesta tasosta, viestintätaitojen puutteesta ja muihin kansakuntiin verrattuna poikkeuksellisen suureksi arvioidusta esiintymisjännityksen määrästä. Ilmeisesti huonommuuttamme ja keskieuropalaista salonkikelvottomuuttamme on jo niin paljon toivotettu, että suomalaiset ovat itsekin alkaneet uskoa näihin väittämiin. Monien tutkimusten mukaan suomalaiset itse vetävät oman metsäläisyytensä esiin tilanteissa, joissa tarvitaan sosiaalisuutta ja kielitaitoa. Tällöin suomalaisuuden negatiivisesta imagosta on tullut itseään toteuttava profetia. (Apo 1998: 83 - 128 ; ks. Salminen 2000.)

Suomalaiseen liittyy huoli siitä, mitä muut hänestä ajattelevat. Muuhun Eurooppaan nähden syrjäisen sijaintinsa takia suomalaisten sanotaan kärsivän

ulkopuolisuudesta ja siitä, että uskomme kuuluvan jonkinlaiseen Euroopan periferiaan. (Apo 1996: 13, 14) Silti suomalaisten on todettu esim. yritys- ja johtokulttuuriltaan olevan huomattavasti paljon lähempänä Keski-Euroopan maita kuin esim. Ruotsi. Englantilainen Richard C. Lewis kuvaa teoksessaan Finland, Cultural Lone Wolf ohjeita (2005:194, suomennos PL) kuinka suomalaisia kannattaa lähestyä:

Katso heitä kiinteästi silmiin. Voit kertoa oman kulttuurisi saavutuksista, mutta aina vaatimattomaan äänensävyyn. Matala profiili tekee ihmeitä suomalaisten kanssa: älä koskaan kersku. Kun olet sanonut osuutesi, älä odota minkäänlaista palautetta. He ajattelevat sitä, mitä sinä olet juuri sanonut. He eivät ajattele ja puhu yhtä aikaa. Nauti hiljaisuudesta – eivät niin monet ihmiset anna sinun kokea tätä luksusta. Voit pitää hiljaisuutta positiivisena merkinä ja rentoutua. Mene saunaan ja ota olut.

POHDITTAVAA

Määrittele suomalainen.

Kuvaile yhdellä sanalla tai lauseella.

Mitä suomalainen syö, juo, harrastaa?

Millainen suomalainen on luonteeltaan?

Mikä suomalaiselle on tärkeää?

Mikä suomalaiselle on pyhää?

Toinen päivä

3.3 Erilaisia viestintäkulttuureita

Geert Hofstede tutki yli 50 eri kansallisuutta ja tulosten perusteella määritteli erilaisia viestintäkulttuureita suhteessa mm. näiden valtaetäisyyteen, individualisuuteen, maskuliinisuuteen ja epävarmuuden sietokykyyn (Hofstede 2003: 23 – 158.) Seuraavaksi käydään läpi erilaisia viestintäkulttuureita ja niiden arvostuksia.

3.3.1 Onko viestintä suoraa vai epäsuoraa?

Kulttuurit voidaan jakaa vuorovaikutusten normien ja sääntöjen mukaan eksplisiittisiin ja implisiittisiin kulttuureihin. Eksplisiittisessä kulttuurissa viestintä on suoraa ja avointa, tällaisissa kulttuureissa arvostetaan selkeää, sujuvaa ja loogista puhetta. Sitä vastoin implisiittisessä kulttuurissa suora ja selkeä viestintä koettaisiin loukkaavaksi, koska implisiittisissä kulttuureissa viestitään hilitysti ja epäsuorasti. Yleensä sellaiset kulttuurit, joissa puhutaan paljon, ovat eksplisiittisiä, implisiittisiä taas ovat hiljaiset kulttuurit. (Hofstede 2003: 140 – 143.)

Englantilaisen Richard D. Lewisin mukaan (2005: 75) Suomessa ei ole keskusteluperinnettä: väittely on Suomessa vieras ja kielteisesti leimautunut kanssakäymisen muoto. Ymmärrämme helposti, että mielipide on osa henkilöä ja sen vastustaminen merkitsee asettumista taisteluun koko ihmistä vastaan. Suomalainen keskustelija pitää vastaväitteitä yleensä hyökkäyksinä omaa asemaansa, arvovaltaansa tai julkista minäänsä vastaan. Suomalainen uskaltuu harvoin väittelemään, koska hän pelkää, että omalla käyttäytymisellään romuttaisi oman julkisen minäkuvansa eli oman käsityksensä siitä, millaisena muut häntä pitävät. Suomessa ja Englannissa vallitsevat kohteliaisuuskäsitykset ovat erilaiset. Englantilaisissa yliopistoissa argumentointi, debatti ja eroavat mielipiteet ovat tervetulleita, jopa opettajan näkemysten uhmaaminen on suotavaa. Suomessa taas vältetään erimielisyyttä, koska se koetaan usein loukkaavaksi.

POHDITTAVAA

Yritä löytää esimerkkejä epäsuoruudesta ja suoruudesta arkipäivän tilanteissa suomalaisessa viestintäkulttuurissa. Mieti myös, miten tilanne, osanottajien ikä, sukupuoli tai muut tekijät vaikuttavat viestintätyyliin.

3.3.2 Runsas- ja köyhäkontekstinen kulttuuri

Kulttuurit jaetaan viestimistavan mukaan myös ”high context” ja ”low context” kulttuureihin, jotka on käännetty suomeksi termeillä ‘runsaskontekstinen’ ja ‘köyhäkontekstinen’ kulttuuri. Runsaskontekstisille kulttuureille on tyypillistä, että asioiden oletetaan olevan itsestäänselviä; tieto niistä on peräisin ympäristöstä tai ihmisestä itsestään, siksi asioita ei perin pohjin selitetä. Sitä vastoin köyhäkontekstisissä kulttuureissa yksilöt tarvitsevat paljon lisätietoa ja mitään ei oleteta etukäteen. Puhujan on esitettävä asiansa loogisesti ja avoimesti. (Lustig & Koester 1999: 106 – 111.)

Kun runsaskontekstisen (esim. Japani) ja köyhäkontekstisen (esim. Amerikka) kulttuurin edustajat istuvat saman neuvottelupöydän ääressä, viestintä- ja tulkintaongelmat ovat väistämättömiä. Runsaskontekstisen kulttuurin edustajat ”lukevat rivien välistä”, etsivät merkityksiä siitä, mitä ei sanota: puheen hiljaisuuksista ja tauoista, sanattomista ilmeistä ja eleistä. Köyhäkontekstisen kulttuurin edustaja ei tulkitse sanattomia viestejä, vaan kaikki painoarvo on sanoilla, lähetetyillä ja vastaanotetuilla täsmällisillä viesteillä. Runsas- ja köyhäkontekstiset kulttuurit eroavat silmin nähden myös ihmisten fyysisen läheisyyden suhteen: runsaskontekstisissä kulttuureissa ihmiset ovat mielellään lähellä toisiaan ja esim. viestintätilanteen aikana koskettelevat toisiaan, sen sijaan köyhäkontekstisissä kulttuureissa viestijät seisovat kaukana toisistaan ja fyysistä kosketusta pyritään välttämään. (Lustig & Koester 1999: 106 – 111).

Minulla oli irakilainen miespuolinen opiskelutoveri, noin 26 – 30 –vuotias. Vasta kun olin oppinut tuntemaan hänet paremmin ja keskustellut useita kertoja hänen kanssaan, tajusin, miksi olin tuntenut oloni niin epämuksuiseksi hänen kanssaan. Sillä ei todellakaan ollut mitään tekemistä hänen kanssaan. Hän tuntui olevan erittäin mukava nuori mies, hiljainen ja erittäin kiinnostunut siitä, mitä puuhailin jne. Se mikä minua todella vaivasi hänessä, oli että hän oli aina liian lähellä minua. Ihan niin kuin hän olisi yrittänyt jotenkin saada minun vastarinnan murtumaan. Minusta tuntui tältä erityisesti silloin, kun keskustelimme yliopistolla ja seisoimme vastakkain. Silloin hän tuli aivan lähelle. Häntä ei tuntunut vaivaavan ollenkaan se, että peräännyin. Hän vain seurasi minua ja minulla oli aina sama vaikea olo. Nyt kun olen lukenut kulttuureista, olen tajunnut, että kulttuurit käyttävät tilaa eri lailla. (Suomalainen, nuori nainen) (Salo-Lee 1996: 66)

3.3.3 Tunteiden osoittaminen

Solidaarisen kulttuurin edustajan viestintäkäyttäytymiseen kuuluu solidaarisuuden osoittaminen keskustelukumppanille mm. empatian ja läheisyyden avulla. Olalle taputtaminen, fyysinen läheisyys ja toisen ilojen ja surujen jakaminen kuuluvat solidaariseen kulttuuriin. Sen sijaan yksityisyyttä kunnioittavassa kulttuurissa em. käytös koetaan tungettelevaksi, koska kulttuurin sosiaaliset normit ovat aivan päinvastaiset: on kohteliasta kunnioittaa toisen ihmisen yksityisyyttä. Kun solidaarinen ja yksityisyyttä kunnioittava kulttuuri kohtaavat, syntyy väärinkäsityksiä: solidaarisen kulttuurin edustaja tulkitaan tunkeileväksi ja röyhkeäksi, yksityisyyttä kunnioittavan kulttuurin edustaja taas leimataan kylmäksi ja etäiseksi - vaikka tosiasiallisesti molemmat yrittävät olla vain kohteliaita. (Hofstede 2003: 49 – 78.)

On esitetty, että kylmien ilmastojen kulttuurit ovat enemmän tehtäväsuuntautuneita ja ihmisten välisiltä suhteiltaan kylmempiä, kun taas lämpimissä kulttuureissa ihmissuhteet ovat keskeisiä. Samoin epävarmuutta hyvin sietävissä kulttuureissa ei näytetä niin paljon tunteita kuin epävarmuutta huonosti sietävissä kulttuureissa. Epävarmuutta välttävässä maissa ihmiset vaikuttavat hermostuneilta, aggressiivisilta ja kiireisiltä, epävarmuutta hyvin sietävissä maissa ihmiset näyttävät päällepäin rauhallista ja hillityiltä. Hofsteden tutkimuksissa Suomi sijoittui puolivälin alapuolelle 32. sijalle. Tämä tulos voidaan tulkita niin, että suomalaiset sietävät epävarmuutta keskimäärin paremmin. Hofsteden mukaan ahdistuneemmat kulttuurit ovat usein ilmaisukykyisempiä: ihmiset puhuvat käsillään, korottavat ääntään ja lyövät nyrkkiä pöytään. Tunteiden näyttäminen on tällaisissa kulttuureissa sosiaalisesti hyväksyttävää. Epävarmuutta hyvin sietävissä maissa ihmiset tuntevat suurempaa pelkoa/jännitystä kommunikoidessaan ihmisten kanssa kuin epävarmuutta huonosti sietävien kulttuurien jäsenet, mutta aggressiot ja tunteet piilotetaan, tunteenomaisesti tai äänekkäästi esiintyviä ihmisiä vierastetaan. Koska stressiä ei pystytä purkamaan toiminnan kautta, tällaisissa maissa turvaudutaan usein esim. alkoholin stressiä purkavaan vaikutukseen. (Hofstede 2003: 109 – 138.)

3.3.4 Suhtautuminen valtaan

Valtaan suhtautumisen perusteella kulttuurit voidaan jakaa symmetrisiin ja komplementaarisiin. Symmetrisessä kulttuurissa minimoidaan keskustelun osanottajien status-, sukupuoli- ja ikäerot. Keskustelun aikana pyritään välttämään arvonimiä ja titteleitä, puhuteltaessa käytetään vain etunimiä tai lempinimiä. Vuorovaikutustilanne on tällaisessa kulttuurissa mahdollisimman epämuodollinen, viestintätilanteeseen kuuluvia rituaaleja ja muodollisia sanakäänteitä vältetään. Vastakkaisessa kulttuurissa taas komplementaariset suhteet ovat arvostettuja. Vuorovaikutustilanteessa korostetaan arvo- ja valtasuhteita: esimiehen ja alaisen samoin kuin isännän ja vieraan roolit, sukupuoli- ja ikäerot tulevat vuorovaikutustilanteessa selvästi esiin. Vuorovaikutustilanne on muodollisen jäykkä ja keskustelussa käytetään arvonimiä. (Hofstede 2003: 23 – 48.)

Hofsteden tutkimuksissa tietyn kulttuurin suhtautumisesta valtaan kertovat valtaetäisyys -indeksi ja kulttuurin maskuliiniset / feminiiniset arvostukset. Valtaetäisyys kertoo miten tasapuolisesti valta ja hyvinvointi on kulttuurissa jaettu ja ”missä määrin jonkin maan sisällä [...] vähiten valtaa käyttävät odottavat tai hyväksyvät vallan jakautuvan epätasaisesti.” Suuren valtaetäisyyden maissa esim. esimiehen valta-asemaa vahvistetaan ulkoisin tunnuksin, vanhempia esimiehiä kunnioitetaan enemmän kuin nuoria jne. Tällaisessa kulttuurissa eriarvoisuus on odotettua, jopa hyväksyttävää. Pienen valtaetäisyyden maissa eriarvoisuus pyritään minimoimaan, alaiset ja esimiehet ovat ulkoisesti tasavertaisempia: esim. yrityksen johto ruokailee samassa henkilöstöruokalassa kuin alaisetkin. Pienen valtaetäisyysindeksin takana on ajattelutapa, että nykyinen alainen voi jo huomenna olla esimies. Hofsteden tutkimuksissa Suomi sijoittui pienen valtaetäisyyden maihin. (Hofstede 2003: 79 – 108.)

Hofsteden maskuliinisuus –asteikolla Suomi sai seitsemänneksi alhaisimman maskuliinisuus –indeksin (Hofstede 2003: 99). Mielestäni tämä ero tulee erityisen selvästi esille suhteessa vaatimattomuuteen: Suomessa itsekehu haisee, koska jokaisen odotetaan olevan vaatimaton, vaikka saavutuksia todellisuudessa olisi kuinka paljon tahansa. Maskuliinisissa maissa sen sijaan var-

sinkin miehiltä vaaditaan kunnianhimoa, jämäkkyyttä ja kovuutta: haluttu päämäärä saavutetaan keinoja kaihtamatta.

3.3.5 Suhtautuminen aikaan

Suhde aikaan ja keskustelun nopeuteen eroavat myös eri kulttuureissa. Toiselle kulttuurille on ominaista pitkät tauot keskustelun aikana, pitkät, monologimaiset keskustelupuheenvuorot ja heikko keskeytetyksi tulemisen sietokyky. Hiljaisuutta sitä vastoin siedetään hyvin eikä kuulija kovinkaan usein anna sanallista palautetta. Tällaisen kulttuurin edustajalle keskeytetyksi tuleminen on merkki kuulijan erimielisyydestä ja se tulkitaan vihamielisyyden ilmauksena. Kansainvälisissä viestintätilanteissa pitkiin taukoihin tottuneesta keskustelijasta saattaakin helposti tuntua siltä, että tiettyjen kulttuurien edustajat keskeyttävät koko ajan, ovat kärsimättömiä ja aggressiivisia. Toisille kulttuureille sitä vastoin keskustelun nopeat käänteet ja puheenvuorojen vaihtumiset ovat luonnollisia. Kuulijoiden palaute on usein äänekkästä, huudahdukset välikommentit ja kysymykset kuuluvat osana keskusteluun. Keskeytetyksi tulemista siedetään tällaisessa kulttuurissa hyvin, sillä keskeytys on merkki kuulijan kiinnostuksesta. Hiljaisuus hämmentää tällaisesta kulttuurista tulevaa ja johtaa helposti väärinkäsityksiin ja ainakin puheenvuoron menetykseen, koska keskustelun toisen osapuolen hiljaisuus tulkitaan siten, ettei tällä ole mitään sanottavaa. (Lustig & Koester 1999: 223 – 229.)

Erilainen aikakäsitys ilmenee myös täsmällisyydessä, aikataulujen pitävyydessä, suhtautumisessa tapaamisten peruuntumiseen ja uudelleen järjestämiseen, suunnitelmallisuudessa tai siinä, mitä pidetään olennaisena ja epäolennaisena. Yksiaikaisiksi (monokroninen) kutsutaan kulttuureita, joissa pyritään etenemään etukäteissuunnitelman mukaisesti ja suorittamaan yksi asia kerrallaan loppuun. Ihmiset tällaisissa kulttuureissa ovat usein enemmän tehtäväkuin henkilökeskeisiä. Monokronisina kulttuureina pidetään saksalaisia, sveitsiläisiä, amerikkalaisia, skandinaaveja ja brittejä. Moniaikaisissa (polykroninen) kulttuureissa hoidetaan sen sijaan luontevasti useita asioita ja henkilöitä samanaikaisesti. Tehtävät keskeytetään, jos ihmissuhteen ylläpitäminen sitä vaatii. Polykronisina kulttuureina pidetään mm. latinalais-amerikkalaisia, ara-

beja, afrikkalaisia, kreikkalaisia, espanjalaisia ja kiinalaisia. (Salo-Lee 1996: 61)

Tämä tapahtui Moskovassa. Asuin samassa talossa erään ystäväni, afro-arabialaisesta kulttuuritaustasta olevan nuoren miehen kanssa. Meillä oli talon ulko-oveen vain yksi avain. Sovimme eräänä päivänä, että tapamme ulko-ovella klo 16. Minulla oli (onneksi) avaimet mukana, kun menin kaupungille erään toisen suomalaisen tytön kanssa. Meillä oli mukavaa keskenämme ja aika kului huomaamatta. Yhtäkkiä totesin, että minulla on hirveä kiire ja palasin juuri ja juuri ajoissa kotiovelle. Olisin mielelläni ollut kaupungissa pitempään, mutta pidin velvollisuutenani olla ajoissa, koska olin niin luvannut. Nuori mies tuli kuitenkin kotiin vasta kahden tunnin kuluttua. Olin niin raivoissani, etten sanonut hänelle sanaakaan.

Myöhemmin asiasta keskustellessamme huomasin, ettei hän ollut ymmärtänyt tehneensä mitään väärää ja että hän oli ihmetellyt käytöstäni. Hänen kulttuurissaan suhtautuminen aikaan on aivan erilainen kuin meillä Suomessa. Suomalaisten odotetaan aina olevan niin täsmällisiä. (Suomalainen 26-vuotias nainen) (Salo-Lee 1996: 62)

POHDITTAVAA

Miten suhtaudun toisen puheen keskeyttämiseen? Milloin puhujan saa keskeyttää, millä perustein ei? Miten puhujan voi keskeyttää?

3.3.6 Minä vai me?

Individuaalisuuden ja kollektiivisuuden käsite tarkoittaa ryhmän valtaa suhteessa yksilöön ja se on tutkimuksissa koettu jopa tärkeimmäksi kulttuurieroksi viestintätilanteissa ja sosiaalisessa käyttäytymisessä. Erona individuaalisen ja kollektiivisen kulttuurin välillä on mm. ihmisen / tehtävän korostus. Individuaaliset kulttuurit korostavat tehtävää ja kollektiivisten kulttuurien pääpaino on ihmisessä. Kollektiivisen kulttuurin jäsen laittaa ryhmän päämäärät ja toiveet omiensa edelle ja on yhteistyöhaluinen ryhmässään, johon tuntee voimakkaasti kuuluvansa. Individuaalisen kulttuurin jäsenelle taas tyypillistä on itsenäisyys, riippumattomuus ja etäisyys muusta ryhmästä. Kulttuureissa vallitsevaa ilmapiiriä voitaisiin yksinkertaistaen kuvata siten, että individuaalisessa kulttuurissa vallitsee minä -henki ja kollektiivisessa kulttuurissa voimakas me –henki. Individuaalisissa kulttuureissa arvostetaan puhetaitoa ja viestinnän suo-

ruutta, kollektiivisissa kulttuureissa paljon puhuvaa pidetään usein epäluotettavana ”turhan puhujana” ja epäsuoraa viestintätapaa arvostetaan. (Hofstede 2003: 49 – 78.)

Merkittävä ero on myös kulttuurien keskustelunormeissa ja suhtautumisessa kasvojen säilyttämiseen (ks. s. sis. viite). Kollektiivisessa kulttuurissa hyvä ryhmähenki ja hyvät suhteet muihin ryhmän jäseniin ovat etusijalla, näin ollen on luonnollista, että kasvojen säilyttäminen on hyvin tärkeätä. Individuaalisessa kulttuurissa kasvojen säilyttämistäkin tärkeämpänä pidetään ilmaisun ja viestinnän selkeyttä sekä omien päämäärien saavuttamista. Hofstede määrittelee individuaalisen ja kollektiivisen kulttuurin näiden erilaisten ristiriitatilanteiden selvittämistapojen perusteella. Hänen mukaansa individuaalisten kulttuurien jäsenillä on ristiriitatilanteissa suurempi itsenäisyyden tarve kuin kollektiivisten kulttuurien edustajilla: individuaalisissa kulttuureissa on suurempi negatiivisten kasvojen säilyttämisen tarve, nimenomaan omien kasvojen säilyttäminen koetaan tärkeäksi. Neuvottelutyylillä on myös suurempaa ja ristiriitatilanteet pyritään selvittämään dominoimalla ja kontrolloimalla. Ristiriitatilanteissa pyritään ennen kaikkea saamaan asia ratkaistua. (Hofstede 2003: 49 – 78.)

Kollektiivisessa kulttuurissa sen sijaan pyritään mieluummin välttämään koko ristiriitatilanne. Kollektiivisen kulttuurin edustaja haluaa ryhmältään hyväksyntää ja hänellä on tärkeätä ennen kaikkea positiivisten kasvojensa säilyttäminen, myös muiden kasvojen säilyttäminen koetaan arvokkaana. Kollektiivisen kulttuurin neuvottelustrategiat ovat epäsuoria ja ristiriitatilanteet pyritään selvittämään ystävällisesti ja kohteliaasti. Kulttuurien suhtautuminen aikaan on myös erilainen: individuaalisissa kulttuureissa keskitytään yhteen asiaan kerrallaan, kun taas kollektiivisissa kulttuureissa pyritään tekemään monta asiaa samaan aikaan. Tämä heijastaa individuaalisten kulttuurien tehtävä - ja aika - keskeisyyttä sekä kollektiivisten kulttuurien ihmissuhteiden tärkeyttä. (Hofstede 2003: 49 – 78.)

POHDITTAVAA

Millaiset viestinnälliset erot voivat johtaa ennakkoluuloihin, vihamielisyyteen tai syrjintään?

Yritä löytää käytännön esimerkkejä sekä kulttuurienvälisestä että kulttuurin sisäisestä viestinnästä.

3.3.7 Kasvot ja kohteliaisuus

Jokaisella ihmisellä on tarve tuntea itsensä pidetyksi ja hyväksytyksi, tässä yhteydessä puhutaankin kasvoista. Kasvojen käsite sai alkunsa noin 2000 vuotta sitten kiinalaisessa kulttuurissa ja nykyäänkin kasvojen säilyttäminen liitetään edelleen erityisesti aasialaiseen kulttuuriin, mutta myös länsimaisissa kulttuureissa puhutaan negatiivisista ja positiivisista kasvoista. Kaikilla ihmisillä on kasvojen säilyttämisen tarve, eri kulttuureissa vain koetaan erilaiset asiat kasvoja uhkaaviksi. Kulttuurien välisissä vuorovaikutustilanteissa ristiriitoja aiheuttavat mm. kulttuurien erilainen suhtautuminen omiin ja toisen kasvoihin, arvostus myöntymiseen vs. itsenäisyyteen, kasvojen ymmärtäminen yksilöllisenä vs. kollektiivisena käsitteenä ja sen yhdistäminen ”tässä ja nyt” - tilanteeseen vs. menneisyyteen tai nykyisyyteen. (Lustig & Koester 1999: 274 – 279.)

Ihmisellä on positiiviset ja negatiiviset kasvot. Positiivisilla kasvoilla tarkoitetaan hyväksytyksi tulemisen ja arvostuksen tarvetta, negatiivisilla kasvoilla tarkoitetaan yksityisyyden kunnioittamista mm. varauksilla ja epämääräisyydellä. Kansainvälisessä vuorovaikutustilanteessa - erityisesti silloin, kun vieraasta kulttuurista tiedetään vähän - pyritään stereotyyppien avulla säilyttämään toiseen kulttuuriin kuuluvan kasvot. Kohteliaisuus on pohjimmiltaan ihmisten halua välttää konflikteja ja saavuttaa kitkaton kanssakäyminen. Positiivisen kohteliaisuuden pyrkimyksenä on lämpimän ilmapiirin luominen esim. kannustamalla, liioittelemalla, rohkaisemalla ja asettamalla kuulija keskeiseksi henkilöksi. Positiivista kohteliaisuutta arvostavissa kulttuureissa puhutaan avoimesti tunteista ja annetaan positiivista palautetta kiitoksin ja kannustuksin;

lempinimiä ja puhuttelusanoja käytetään paljon. (Lustig & Koester 1999: 274 – 279.)

Negatiivinen kohteliaisuus taas on ”rauhaan jättämistä”. Siihen kuuluu toisen yksityisyyden kunnioitus, varovaisuus, etäisyys ja persoonattomuus. Kohteliaisuus voi olla myös epäsuoraa kohteliaisuutta, johon kuuluu pelivaran, vetäytymisen mahdollisuuden jättäminen kuulijalle, vihjailu, vähättely, ali- tai ylisanojen käyttö, metaforien käyttö, ironia ja yleistävyys. Salo-Leen (1996) mukaan suomalainen kohteliaisuus on paljolti negatiivista kohteliaisuutta, mistä tyypillisenä esimerkkinä ”rauhaan jättäminen”, toisen yksityisyyden kunnioittaminen. Suomalaisia positiivisen kohteliaisuuden piirteitä etsittäessä ensimmäisenä tulee mieleen maineemme hyvinä kuuntelijoina, negatiivisesta kohteliaisuudesta kertoo puolestaan se, että suomalainen mieluummin on hiljaa ja jättää epämiellyttävän asian kertomatta kuin turvautuu valkoisiin valheisiin.

POHDITTAVAA

Millaista on mielestäsi kohtelias käyttäytyminen suomalaisessa kulttuurikontekstissa? Millaisia väärinkäsityksiä se saattaisi aiheuttaa vuorovaikutustilanteissa esim. amerikkalaisten, saksalaisten, italialaisten tai japanilaisten kanssa? Miksi?

3.3.8 Hiljaisuuden tulkinta ja sietäminen

Eri kulttuurien tavoista sietää hiljaisuutta esim. ennen kuin keskustelussa tuntevat olonsa vaivautuneeksi on vain vähän tietoa. On kuitenkin selvää, että suhtautuminen hiljaisuuteen vaihtelee kulttuureittain ja kielittäin, suomalaiset esimerkiksi sietävät keskustelussa pitempiä taukoja kuin amerikkalaiset. Ruotsinsuomalaisia haastateltaessa on käynyt ilmi, että heidän on vaikea päästä mukaan ruotsalaiseen keskusteluun, koska puheenvuorot vaihtuvat paljon nopeammin kuin suomalaisessa keskustelussa. Amerikkalaisessa keskustelussa puheenvuorot vaihtuvat vielä huomattavasti ruotsalaista nopeammin: tästä onkin loogisesti päätelty, että puheenvuorot vaihtuvat nopeasti kult-

tuureissa, joissa keskeyttämistä ei koeta epäkohteliaaksi (Etelä-Eurooppa). (Lustig & Koester 1999: 249 – 257; ks. Lewis 2005: 73, 194.)

Hiljaisuuden on nähty olevan osa suomalaisuutta: kesällä suomalainen muuttaa kaupungista metsän siimekseen kesämökilleen kerätäkseen voimia hiljaisuudesta ja luonnon äänistä tulevaa talvea varten. Suomalainen myös sietää keskusteluissa pitempiä hiljaisuuden jaksoja ja vastaavasti tulkitsee puhuteltavan pitkänkin vaitiolon toisin kuin esim. keskieurooppalainen, jolle vaitiolo kieli puhuteltavan neuvottomuudesta, tietämättömyydestä tai henkisestä hitauteesta. Suomalainen tulkitsee hiljaisuuden tarkoittavan ajattelua ja henkistä harkintaa. (Lewis 2005: 73, 194.)

Kulttuuriset arvot ja normit heijastuvat mm. vanhoissa sananlaskuissa ja vitseissä. Suomalaiset sananlaskut ja sanonnat puhuvat hiljaisuuden ja vaikeamisen puolesta: vähäpuheinen on viisas, tyhmä puhuu paljon, esim. ”Hullu pitkään puhuu, viisas kauan arvelee.” ”Yksi suu, kaksi korvaa; sen tähden pitää enemmän kuuleman kuin puhuman.” Sananlaskujen painoarvoa hiljaisuuden kulttuurierojen selittämisessä ei pidä kuitenkaan korostaa liikaa: monissa kulttuureissa on vastaavia sananlaskuja (esim. Englannissa myös ’puhuminen hopeaa, vaikeaminen kultaa’) ja missä tahansa kulttuurissa on tilanteita, joissa on viisasta olla vaiteliaampi kuin muuten.

POHDITTAVAA

1. Kumpi ominaisuus – puheliaisuus vai vaitonaisuus – tuntuu arvostetummalta omassa kulttuurissasi?
2. Keskusteluun on syntynyt tauko. Onko se sinusta kiusallista? Mitä teet? Katseletko kattoon, mietitkö kuumeisesti uutta puheenaihetta vai pakenetko paikalta mahdollisimman nopeasti?

Kolmas päivä

3.4 Monikulttuurisuus Suomessa

Suomessa on vuosisatojen ajan ollut perinteisiä kieli- ja etnisiä vähemmistöjä, mm. suomenruotsalaiset, saamelaiset ja romanit. Kun tänä päivänä katsoo Suomen suurimpien kaupunkien katukuvaa, ei voi välttyä huomaamasta että Suomi on muuttunut monikulttuuriseksi maaksi. Se on tapahtunut melko nopeasti, sillä vielä 1980-luvulla maamme ulkomaalaisväestö oli vähäistä. 1990-luvulta lähtien maahanmuutto on kasvanut niin että Väestörekisterikeskuksen mukaan v. 2006 Suomessa asui vakinaisesti jo 121 739 ulkomaalaistaustaista henkilöä. Yleisimmät maahanmuuttoperusteet ovat paluumuutto, pakolaisuus ja turvapaikanhakeminen, muita syitä ovat esim. perhesyyt ja työperusteinen maahanmuutto. Eniten maahanmuuttoa on tapahtunut Venäjältä, Virosta, Ruotsista ja Somaliasta. (Forsander & Ekholm 2001:108.)

Maailmassa on vajaat 200 valtiota, mutta erilaisten kulttuurien määräksi on arvioitu noin 10 000. Suomikin on uudella vuosituhannella yhä monikulttuurisempi, vaikka on syytä muistaa, että Suomi on ollut monikulttuurinen maa itsenäistymisen ajoista lähtien ja myös ennen sitä. (Liebkind 2001: 171.). Silti Suomea pidetään etniseltä ja kulttuuriselta rakenteeltaan yhtenä Euroopan homogeenisimmistä maista, jolla ei ole kokemusta eri etnisten ryhmien yhteiselosta. Suomeen on viime vuosisatojen aikana tullut paljon maahanmuuttajia, jotka ovat tulleet osaksi suomalaista yhteiskuntaa. Etnisten ja kielivähemmistöjen asema Suomessa vaihtelee suuresti. Suomenruotsalaisen kielivähemmistön asema on suojattu poikkeuksellisen vahvasti: se on kirjattu Suomen hallitusmuotoon. Saamelaisten lainsäädännöllinen asema on kohentunut viime vuosina, mutta esimerkiksi kielilain toteuttaminen käytännössä on kangerrellut. Romanien vähemmistöasemaa ei ole tunnustettu lainsäädännössä samalla tavalla kuin saamelaisten. Juutalaisten asemaa ei ole käsitelty lainsäädännössä vuoden 1918 jälkeen, jolloin heille myönnettiin kansalaisoikeudet. Tataareiden oman kulttuurin ja kielen ylläpitäminen ja kehittäminen perustuu täysin yhteisön omaan toimintaan. (Forsander & Ekholm 2001: 84 – 86.)

Sotien jälkeisessä Suomessa maahanmuuttajien määrä pysyi pitkään pieneenä. Maahanmuuttajaväestö koostui lähinnä avioliiton kautta tulleista perheenjäsenistä tai työlupamenettelyn kautta tulleista työntekijöistä. Vasta 1990-luvun vaihteessa tilanne muuttui inkerinsuomalaisten paluumuuton, pakolaisuuden sekä kansainvälisten avioliittojen lisääntyessä. Myös yhteiskunnallinen ilmapiiri on muuttunut avoimemmaksi kansainväliselle yhteistyölle ja maahanmuutolle. (Forsander & Ekholm 2001:108.) Maahanmuuttajat rikastuttavat kulttuuriamme, mutta ovat samalla myös haaste oppivelvollisuusikäisten ja aikuisten maahanmuuttajien koulutuksen suhteen.

Maahanmuuttajien myötä myös uskontojen kirjo on laajentunut. Väestöstämme 83,1 % kuuluu evankelis-luterilaiseen kirkkoon, uskontokuntiin kuulumattomia on noin 14,5 %. Huomattava määrä siviilirekisteriin kuuluvista ovat erilaisten vapaiden suuntien toiminnassa mukana (esim. helluntaiseurakunta). Ortodoksien määrä on vaihdellut eri vuosikymmeninä 1 – 2 % välillä ja on tällä hetkellä jälleen nousussa Idästä tapahtuvan maahanmuuton vuoksi. Muita uskontokuntia Suomessa ovat mm. Jehovan todistajat, Vapaakirkko, Katolinen kirkko, Islam, Adventtikirkko sekä Kristuksen kirkko eli mormonit. Myös hindulaisuuteen ja buddhalaisuuteen pohjautuvia yhteisöjä on rekisteröity Suomessa. (www.wikipedia.org/wiki/uskonto)

Maahanmuuton vuoksi erityisesti ortodoksien ja islamilaisten määrä on lisääntynyt. Ortodoksinen kirkko on suurin itäinen kirkkokunta ja voidaan sanoa, että se on Suomen toinen kansankirkko. Erityisen vahva kirkon asema on Itä-Suomessa. (www.wikipedia.org/wiki/uskonto.) Islam sen sijaan on vieraampi, monesti ennakkoluuloja ja ehkä pelkoakin herättävä uskonto, siksi sitä on syytä käsitellä monikulttuurisuuden yhteydessä.

POHDITTAVAA

1. Kansainvälisyys ja isänmaallisuus – kaksi vastavoimaako? Onko mielestäsi eristäytyminen tarpeellista oman maasi kulttuurin säilyttämiseksi? Voitko mielestäsi olla yhtä aikaa maailmankansalainen ja isänmaalinen ihminen?

3.4.1 Suomen perinteiset vähemmistöt

Suomenruotsalaiset

Suomessa on asunut ruotsinkielistä vähemmistöä ainakin tuhannen vuoden ajan. Suomenruotsalaisuutta luonnehtii alueellisuus. Suomenruotsalaiset ovat harvinaisen selvästi ankkuroituneet maahansa ja kansakuntaansa. Tämä näkyy myös siinä, kuinka kielivähemmistöä nimitetään: sekä suomeksi että ruotsiksi nimityksessä ”suomenruotsalaiset” ilmoitetaan selvästi mihin maahan he kuuluvat. Tällä hetkellä väestöstä noin 6 % on suomenruotsalaisia. Kielivähemmistöllä on oma puolueensa, v. 1906 perustettu Ruotsalainen kansanpuolue. 1970-luvulta alkaen ruotsinkieliset ovat solmineet enemmän kaksikielisiä kuin yksikielisiä avioliittoja. Nykyään arviolta kaksi kolmannesta kaksikielisten perheiden lapsista käy ruotsinkielisen koulun, joten seka-avioliitot voivat tulevaisuudessa lisätä ruotsinkielisten määrää Suomessa, toisaalta yksikielisten ruotsinkielisten määrä vastaavasti vähenee. (Forsander & Ekholm 2001: 87 – 89)

Saamelaiset

Saamelaiset ovat Suomen ainoa alkuperäiskansa. Aiemmin saamelaisista käytettiin nimitystä lappalainen, mutta tätä pidetään nykyään halveksivana, valtaväestön antamana nimityksenä. Vastaavasti saamelaisten asuttamaa aluetta, Lappia, kutsutaan Saamenmaaksi. Saamelaisalue ulottuu Ruotsin ja Norjan keskiosista pohjoisimman Suomen kautta Kuolan niemimaan kärkeen. Neljän eri valtion alueella asuu kaikkiaan 60 000 – 70 000 saamelaista. (Forsander & Ekholm 2001: 89 – 94)

Suomen saamelaisalue käsittää Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kunnat kokonaisuudessaan sekä Sodankylän kunnan pohjoisosan. Suomen ainoa saamelaisemmistöinen kunta on Utsjoki. Saamelaisia asuu myös muualla kuin varsinaisessa Saamenmaassa, esim. pääkaupunkiseudulla asuu jopa 600 saamelaista. Vasta vuodesta 1973 lähtien on saamelaisten vähemmistöasema tunnustettu lainsäädännössä ja saamelaisvaltuuskunta, vuodesta 1995 Saamelaiskäräjät, on toiminut Suomen saamelaisten edustuselimenä, se hoitaa saamelaisten kulttuuri-itsehallintoon kuuluvia tehtäviä ja edustaa saamelaisia alkuperäiskansana kansallisissa ja kansainvälisissä yhteyksissä. Eri valtioiden alueilla asuvilla saamelaisilla on useita yhteistyömuotoja, joista keskeisin on Saamelaisneuvosto. Neuvosto järjestää joka kolmas vuosi saamelaiskonferenssin, joka on ylin saamelaisten näkemystä edustava elin. (Forsander & Ekholm 2001: 89 – 94; Kaila 2006: 117, 118)

Koulutuksessa on saamen kieltä käytetty 1980-luvulta alkaen. Saamelaisilla lapsilla on nykyään periaatteessa oikeus saada opetusta saameksi alasteelta yliopisto-opintoihin saakka. Saamen kielen ja saamenkieliseen opetukseen osallistuu noin 600 oppilasta. Saamen kieltä voi opiskella Inarissa opistotasolla sekä pääaineena Oulun yliopistossa ja sivuaineena Lapin ja Helsingin yliopistoissa. Lisäksi saamelaisten omasta korkeakoulusta Koutokainosta valmistuu mm. saamenkielisiä luokanopettajia. Saamelaisalueen ammatillinen koulutuskeskus, joka perustettiin v. 1978, on erikoistunut antamaan koulutusta erityisesti saamelaisalueen elinkeinoelämän tarpeisiin. (Forsander & Ekholm 2001: 89 – 94)

Laki saamen kielen käyttämisestä viranomaisasioissa tuli voimaan v. 1992, ja se turvaa saamelaisille oikeuden oman kielen käyttöön viranomaisten kanssa toimittaessa. Lain toimeenpanossa on ollut vaikeuksia, erityisesti saamenkielisen päivähoiton, peruskoulun sekä saamenkielellä viranomaisten kanssa asiain suhteen. Saamelaisalueella asuu paljon ihmisiä, jotka tuntevat olevansa sekä saamelaisia että suomalaisia tilanteen mukaan, koska heillä on sekä saamelaisia että suomalaisia esivanhempia ja he tuntevat tätä kautta molempia kulttuureita. (Forsander & Ekholm 2001: 89 – 94)

Juutalaiset

Yleisimmän käsityksen mukaan juutalaiseksi lasketaan henkilö, jonka äiti on juutalainen tai joka on kääntynyt juutalaiseen uskontoon. Juutalaisuus on siis yhdistelmä syntyperää, uskontoa ja tietoisuutta tiettyyn ryhmään kuulumisesta. Etnisesti juutalaiset eivät ole yhtenäinen ryhmä. Heillä ei myöskään ole yhteistä kieltä eikä yhtenäistä elämäkatsomusta. Keskeinen merkitys sen sijaan on ollut uskonnolla ja sen säätelemillä tavoilla. Uskonnon kirjallisena perustana ovat Toora eli Vanhan Testamentin viisi Mooseksen kirjaa ja uskonnollisia säädöksiä sisältävä Talmud. Ne ovat vuosisatoja säädelleet juutalaisten elämää ja erottaneet heitä muista väestöryhmistä. (Forsander & Ekholm 2001: 94 - 96)

Juutalaisia on saapunut Suomeen sekä Ruotsin kautta että Venäjän keisarikunnan alueelta. Laki, joka takasi juutalaisille täydet kansalaisoikeudet, hyväksyttiin vasta v. 1918. Talvi- ja jatkosodan aikana juutalaiset asevelvolliset ottivat osaa sotaan samoin kuin muutkin suomalaiset, vaikka Suomi taisteli natsi-Saksan puolella jatkosodassa. Onkin sanottu, että vasta talvi- ja jatkosota vähensivät suomalaisten vastahakoista suhtautumista juutalaisiin. (Forsander & Ekholm 2001: 94 - 96)

Maahanmuuton alkuaikoina juutalaisten kielinä olivat jiddish ja venäjä. Jiddish jäi pian pois käytöstä ja kielellinen assimilaatio kulki ensin ruotsin ja sitten myös suomen suuntaan. Jo 1930-luvulla juutalaisen koulun opetuskieleksi vaihtui suomi. Vuonna 1999 juutalaisissa seurakunnissa oli noin 1300 Suomessa asuvaa jäsentä. Viime vuosina määrä on noussut Venäjältä ja Israelista tulleiden uusien juutalaisten maahanmuuttajien myötä. Helsingin juutalaisella seurakunnalla on kokopäiväinen päiväkotito, yksityinen peruskoulu sekä vanhainkoti. Päiväkodin pääpaino on juutalaisessa tapakasvatuksessa yhdistettynä normaaliin päiväkotiohjelmään. Juutalaisessa koulussa opetetaan kouluhallituksen vahvistaman lukusuunnitelman lisäksi hepreaa, juutalaista uskontoa ja juutalaisten historiaa. (Forsander & Ekholm 2001: 94 - 96)

Juutalaisten koulutustaso on niin Suomessa kuin muissakin Pohjoismaissa keskimääräistä korkeampi. Kauppa- ja toimistoalan koulutus on kärjessä ja akateemiset tutkinnot ovat melko yleisiä. Juutalaisten joukossa on myös paljon eri alojen taiteilijoita. Viime vuosina yrittäjyys on yhä useammilla juutalaisilla Suomessa vaihtunut toimihenkilöuraan. Juutalaisen yhteisön ja valtiovallan suhteet ovat ongelmattomat. Suomen juutalaisyhteisön säilymisen kannalta ongelmallisinta onkin jäsenten liian voimakas assimiloituminen valtaväestöön. (Forsander & Ekholm 2001: 94 - 96)

Tataarit

Tataarit ovat turkinsukuinen kansa. Venäjän federaatiossa ja Keski-Aasian tasavalloissa asuu arviolta seitsemän miljoonaa tataaria. Tataarin kieli kuuluu alttilaiseen kieliryhmään, turkkilaisiin kieliin. Suomen historiassa tataarit mainitaan ensimmäisen kerran 1500-luvulla venäläisen armeijan tähyistäjinä. Seuraavan kerran tataarit mainitaan 1800-luvulla Suomenlinnan rakentajina. Suomen nykyinen tataariyhdistys polveutuu Niznij-Novgorodin kuvernementissa sijaitsevista Aktukin, Suksun, Kujsun ja Urazin kylistä. Tilat olivat pieniä eivätkä elättäneet suuria perheitä. Ihmiset ryhtyivät etsimään uusia tapoja ansaitakseen talvisin elantonsa, ja uudeksi ansion lähteeksi keksittiin kaupankäynti. Alussa tataarit palasivat kotiseudulle kesän ajaksi. Osa tataareista jäi Suomeen pysyvästi jo 1800 – ja 1900 –lukujen vaihteessa. (Forsander & Ekholm 2001: 96 - 99)

Uskonnonvapauslaki tuli voimaan 1922, sen jälkeen perustettiin ensimmäinen Suomen Muhamettilainen seurakunta, nykyiseltä nimeltään Suomen Islamseurakunta. Lapsille järjestetään kesäleirejä ja äidinkielen opetusta. Äidinkielenopetus on erityisen tärkeää myös siksi, että syventääkseen ja rikastuttaakseen kieltään ja kulttuuriaan tataareiden tulisi hallita kolme eri aakkostoa: latinainen, arabialainen ja kyrillinen. (Forsander & Ekholm 2001: 96 - 99)

Suomen tataariyhteisö on esimerkki siitä, miten hyvin pieni väestöryhmä voi omatoimisesti kehittää ja ylläpitää omaa kulttuuriaan ja kieltään valtayhteisön

keskellä. Suhteessaan viime vuosikymmeninä Suomeen tulleisiin muslimi-maahanmuuttajiin tataarit korostavat olevansa ennen kaikkea kielellinen ja kulttuurinen vähemmistöryhmä, jolla on monien sukupolvien mittainen kokemus elämisestä vähemmistönä suomalaisessa yhteiskunnassa. Tataarit korostavatkin eroavaisuuttaan muista muslimeista: yhteinen uskonto ei välttämättä merkitse yhteistä kulttuuritaustaa. Monet Islamiin liitetyt piirteet ovat tataareille yhtä vieraita kuin muille suomalaisille, esimerkiksi naisten hunnuttautuminen tai moniavioisuus. (Forsander & Ekholm 2001: 96 - 99)

Myös tataarien sijoittuminen suomalaiseen työelämään on ollut elinkeinonvapauden ja kansalaisuuden saamisen myötä ongelmaton. Juutalaisten tavoin he aloittivat Suomessa yrittäjinä lähinnä tekstiilikaupassa ja –tuotannossa, mutta nuorempien sukupolvien saavutettua yleensä edellistä paremman koulutustason yrittäjäyys on monissa perheissä vaihtunut toimihenkilöuraan. (Forsander & Ekholm 2001: 96 - 99)

Romanit

Suomessa arvioidaan olevan noin kymmenen tuhatta romania. Lisäksi kolmen tuhatta Suomesta lähtöisin olevaa romania asuu Ruotsissa. Romanien alkuperästä on useita teorioita, mutta mikään ei ole täysin kyennyt todentamaan romanien alkuperää, vaikka sitä on tutkittu esim. kielen-, historian ja kulttuurin ja DNA-tutkimuksen menetelmin. Ensimmäiset merkinnät romaneista ovat kuitenkin peräisin jo vuosituhansien takaa Intiasta; romanien tunnettu historia on siis hyvin vanha. Ensimmäiset romanit tulivat Suomeen 1500-luvulla Ruotsin kautta vainoja pakoona. Romanien monet ruotsin- ja saksankieliset sukunimet ovat jääneet muistoksi lännestä muutosta. (Forsander & Ekholm 2001: 99 – 105.)

Vuonna 1637 tuli voimaan hirttolaki, jonka perusteella Ruotsi-Suomen alueella tavatun romanin sai tappaa. 1900-luvun alussa yleinen mielipide pyrki sulauttamaan romanit valtaväestöön. Sulauttaminen tapahtui muun muassa sijoittamalla lapsia lastenkoteihin. Vielä 1950-luvulla ilmestyneessä komiteamietinnössä tavoitteet olivat samat. Romanien asemasta ryhdyttiin keskustelemaa

vasta 1960-luvun lopulla, jolloin alkoi myös romaniväestön yhteiskunnallinen herääminen ja romanijärjestöjen aktivoituminen. Perustuslain uudistuksella 1995 oli tärkeä merkitys romanien aseman turvaamisessa Suomessa. Siinä romani tunnustettiin kansalliseksi vähemmistöksi sekä velvoitettiin valtio turvaamaan romanien kielen ja kulttuurin kehittäminen. (Forsander & Ekholm 2001: 99 – 105; Kaila 2006: 113.)

Romanikulttuurissa keskeisiä ovat puhtaus- ja välttämissäännöt, jotka luovat esim. asumiselle erityishaasteita, jotka näkyvät esim. asunnonvaihtona tavalista useammin. Monien romanien alhainen koulutustaso ja luku- ja kirjoitustaidottomuus sekä heikko taloudellinen tilanne luovat haasteita asioiden parantamiselle. Perustuslaissa romanikieli on määritelty Suomessa perinteiseksi vähemmistökieleksi. Vaikka romanit puhuvat pääasiassa suomea tai ruotsia ja romanikieltä hyvin taitavia on vähän, on romanikielellä suuri merkitys romanikulttuurille ja –identiteetille. Oppivelvollisuutta koskevassa lainsäädännössä romanikielelle ja romanikieliselle opetukselle annetaan mahdollisuus, mutta kuntia ei ole velvoitettu siihen. (Forsander & Ekholm 2001: 99 – 105.)

Romanien koulutus on valtaväestöä huomattavasti vähäisempi. Aiempi liikkuva elämäntapa, perheiden heikko taloudellinen tilanne ja valtaväestön asenteet ovat tehneet koulunkäynnistä vaikeaa useimmille romaneille. Viime vuosina tilanne on kuitenkin muuttunut. Koulutusta ei romanien parissa pidetä enää uhkana omalle kulttuurille, ja suhtautuminen kouluttautumiseen on aiempaa myönteisempää. Kuitenkin vanhempien vähäinen koulutus ja heikko koulutusjärjestelmän tuntemus vaikeuttaa myös lasten koulunkäyntiä. (Forsander & Ekholm 2001: 99 – 105.)

Sekä opetus- että työvoimaviranomaiset ovat yhteistyössä romanien kanssa suunnitelleet ja toteuttaneet romaneille kohdistettua aikuiskoulutusta. Suosituimpia koulutusaloja olivat 1980-luvulla erilaiset perinteiset romanialat, kuten perinteisen naisen puvun ompeleminen tai ravihevosten hoito. Viime aikoina ovat suosituimpia olleet vähemmän romanikulttuurin perinteisiin sidoksissa olevat alat: sosiaali- ja terveydenhoitoala, romanikielen opettajan koulutus ja tietotekniikka. (Forsander & Ekholm 2001: 99 - 105)

Suomalaisen yhteiskunnan voimakas rakennemuutos toisen maailmansodan jälkeen on vaikeuttanut romanien selviytymismahdollisuuksia, kun vanhat ammatit ovat menettäneet merkitystään. Monien romanien heikko koulutustausta vaikeuttaa työllistymistä nyky-yhteiskunnan ammatteihin, ja heidän työttömyytensä onkin moninkertainen valtaväestöön verrattuna. Romanit ovat keskimäärin heikommassa taloudellisessa ja sosiaalisessa asemassa kuin muut suomalaiset ja ovatkin näin ollen riskiryhmä ajatellen syrjäytymistä yhteiskunnasta. Vahva yhteisöllisyys ja perhesiteet nousevatkin tässä tilanteessa yksilöä suojaavaksi vastavoimaksi. (Forsander & Ekholm 2001: 99 - 105)

Romaniväestöstä yhä useammat elättävät itsensä yrittäjinä ja valtaväestöammateissa, mutta osa romaneista on riippuvaisia yhteiskunnallisista tulonsiirroista tai syrjäytyneitä valtayhteiskunnan toiminnoista. Erityisen heikossa asemassa ovat ne yksilöt, jotka ovat vailla romaniyhteisön tukea. Vaikuttaakin siltä, että tulevaisuudessa romaniväestö jakaantuu sosioekonomisen asemansa perusteella selviytyjiin ja moniongelmaisiin syrjäytyjiin. (Forsander & Ekholm 2001: 99 – 105.) Tuorein romaniväestön työttömyysasteesta esitetty arvio on vuodelta 2005, jolloin sen arvioitiin olevan noin 50 prosenttia. (Joronen & Salonen 2006: 45)

Paavo Lounela, Romaniasian neuvottelukunnan entinen pääsihteeri kuvaa romanikulttuuria seuraavasti:

Monien romanien on heikon koulutustaustan ja heikon lukutaidon vuoksi vaikea ymmärtää yhteiskunnan toimintaa ja rakennetta. Käytännössä tämä näkyy viranomaisten kanssa asioinnissa. Kun romani ottaa yhteyttä viranomaisiin, hän yleensä kokee asiansa erittäin tärkeäksi ja kiirehtii päätöksentekoa.

Viranomaisen olisi hyvä tuntea jonkin verran romaniperinteitä tietääkseen, millaiset traditiot vaikuttavat romanien jokapäiväiseen elämään. Vanhempien ihmisten kunnioitus on romanikulttuurin tärkeimpiä piirteitä. Tämä vaikuttaa esimerkiksi siten, että nuorempi romani ei asu vanhemman yläpuolella.

Romanikulttuurin yhteisöllisyys ja sukusidonnaisuus tulee esiin romanien keskinäisessä puhuttelukäytännössä. Henkilöstä ei esimerkiksi esittäydyttäessä käytetä hänen henkilökohtaista nimeään, vaan vanhempien tai suvun nimeä.

Mikäli aviopari eroaa, lasten huolto kuuluu isälle. Mikäli isä on estynyt tai kykenemätön hoitamaan lasta, niin huoltovastuu siirtyy isän omaisille. mikäli lasten huollossa pyritään tästä poikkeavaan ratkaisuun, merkitsee se usein vaikeita keskusteluja omaisten kanssa.

*Sitoumus romanipuvun käyttöön on velvoittava. Kun romani on päättänyt käyttää romanipukua, niin hän on sitoutunut käyttämään pukua jatkuvas-
ti. Työssä on mahdollista käyttää työasua, mikäli työn luonne sitä vaatii. Työasussa näyttäytyminen vanhemmille romaneille on kuitenkin loukkaa-
vaa. Myöskin kaajeittein eli valtaväestön vaatteiden käyttö vanhempien romanien nähden on epäkunnioittavaa näitä kohtaan. Monissa asioissa romanit joustavat vuorovaikutuksessa valtaväestöön, mutta on joitakin asioita, joissa he eivät voi toimia vastoin romanitapoja. (Forsander & Ekholm 2001: 104,105)*

Venäläiset

Venäjänkielistä vähemmistöä ei yleensä ole laskettu Suomen historiallisiin vähemmistöihin. Suomessa on kuitenkin koko itsenäisyyden ajan asunut myös venäjänkielinen vähemmistö. Venäjänkieliset ovat varsin heterogeeninen ryhmä, jonka määrä on kasvanut eri aikoina eri syistä ja myös aktiivisuus on vaihdellut eri aikoina heijastellen lähinnä poliittista tilannetta. Venäjänkielisten määrä on kasvanut erityisesti viime vuosina. (Forsander & Ekholm 2001:105 – 107.)

Osa Suomen venäjänkielisestä väestöstä on asunut täällä jo usean sukupolven ajan, osa taas vasta hyvin lyhyen ajan. Viime vuosina Suomen venäjänkielisen vähemmistön keskuudessa on alkanut henkinen ja kansallinen herääminen. Tämä perustuu osin suomessa asuvien venäjänkielisten määrän huomattavaan kasvuun, mutta sitä tukevat myös Venäjällä tapahtuneet uudistukset. Venäjänkielisen väestön kysymyksiä selvittänyt työryhmä esitti 1989 julkisuudessa ristiriitaisen vastaanoton saaneen ehdotuksen, jonka mukaan Suomen venäjänkielisen vähemmistön olemassaolo tunnustetaan virallisesti ja tarpeellisen oikeusnormiston avulla taataan vähemmistölle mahdollisuus säilyttää oma kielensä, omat kulttuuriperinteensä, tapansa ja uskontonsa. (Forsander & Ekholm 2001:105 – 107)

Venäjänkielisen vähemmistön heterogeenisen taustan vuoksi työmarkkinoille sijoittumisesta on vaikea tehdä mitään yhtenäisiä johtopäätöksiä. Venäjänkieliset ovat kohdanneet syrjintää työmarkkinoilla etenkin sotien jälkeen, mikä on edesauttanut pyrkimyksiä assimiloitua suomen- tai ruotsinkieliseen väestöön. (Forsander & Ekholm 2001:105 – 107.)

3.4.2 Maahanmuuttajat – uudet etniset vähemmistöt

Käsitteellä maahanmuuttaja tarkoitetaan kaikkia maahan muuttaneita henkilöitä. (Vartiainen–Ora 1996: 11 – 14) Suomessa maahanmuuttajaväestö on hajanainen verrattuna useimpiin Euroopan maihin. Maahanmuuttajayhteisöt syntyvät ja kasvavat läntisissä teollisuusmaissa ketjumuuton myötä siten, että ensin muuttaa tavallisesti mies, sitten perässä tulee perhe ja pikku hiljaa muitakin sukulaisia ja tuttavuuksia. Monissa paikoissa ja monina aikoina ihmisiä on lähtenyt kyläkunnittain etsimään parempaa elämää muualta. Uudessa maassa syntyy ketjumuuton myötä yhteisöjä, joissa ihmiset, suvut ja verkostot ovat tunteneet toisensa jo lähtömaassa. Suomalainen maahanmuuttopolitiikka on ollut aina valikoivaa, ja koska työvoimasiirtolaisuutta ja ketjumuuttoa ei laajassa mitassa ole Suomeen suuntautunut, maahanmuuttajayhteisöt ovat venäläisiä lukuun ottamatta pieniä. (Forsander & Ekholm 2001:107, 108.)

Forsander ja Ekholm (2001) jakavat Suomeen muuton syyt viiteen pääryhmään: paluumuutto, perhesyyt, pakolaisuus, työ ja opiskelu. Näistä pakolaiset, paluumuuttajat ja suomalaisten kanssa avioituneet muodostavat suurimmat ryhmät. (Forsander & Ekholm 2001:108.)

Inkerinsuomalaiset paluumuuttajat

Suomen suurin maahanmuuttajaryhmä ovat entisen Neuvostoliiton alueen suomalaissyntyiset paluumuuttajat. Inkerinsuomalaiset paluumuuttajat ja heidän perheenjäsenensä muodostavat noin kolmanneksen ulkomaan kansalaisista Suomessa. Venäjältä onkin tullut Suomen yleisin vieras kieli. Inkerinsuomalaiset tulivat laajemmin suomalaisten tietoisuuteen vuoden 1990 ke-

väällä, jolloin heidän paluumuuttonsa Suomeen alkoi. Inkerinsuomalaiset rinnastettiin muihin paluumuuttajiin ja heille myönnettiin suomalaisen syntyperän perusteella oleskelulupa. Inkeriläiset polveutuvat 1600-luvulla ja sen jälkeen nykyisen Pietarin seudulle muuttaneista suomalaisista siirtolaisista, ja he muodostavat suurimman osan entisen Neuvostoliiton alueen suomalaista. Neuvostoliitossa 1980-luvun lopussa tapahtuneiden poliittisten muutosten johdosta myös inkerinsuomalaiset kokivat pitkän hiljaiselon jälkeen lähes kansallisen herätyksen. Inkeriläisseuroja perustettiin ja yhteyksiä solmittiin Suomeen. (Forsander & Ekholm 2001:108, 109.)

Inkerinsuomalaisten lisäksi Suomeen on toki palannut muuttajia myös muualta. Ruotsista on palannut Suomeen 1980-luvulta lähtien kymmeniä tuhansia suomalaisia. Maailmalla lasketaan asuvan yli miljoona ulkosuomalaista. (Forsander & Ekholm 2001:108, 109.)

Pakolaiset

Maailmassa on noin 20 miljoonaa pakolaista. Pakolaisuuden ratkaisukeinot ovat paikallinen integraatio lähialueelle, vapaaehtoinen kotiinpaluu sekä uudelleen sijoittaminen silloin, kun paluumuutto kotimaahan ei ole mahdollista ja jos humanitaarinen tai turvallisuustilanne siinä maassa, mihin on ensin paettu, muodostuu kestävämmäksi. (www.mol.fi/maahanmuutto/pakolaisuus)

Suomi on vastaanottanut noin 25 000 pakolaista vuodesta 1973 lähtien. Osa heistä on kiintiöpakolaisia, osa myönteisen oleskelulupapäätöksen saaneita turvapaikanhakijoita ja osa perheen yhdistämisen kautta Suomeen saapuneita. Mukana on myös henkilöitä, joita ei ole voitu palauttaa koti- tai lähtömaahansa siellä vallitsevien olosuhteiden takia. Suurimmat pakolaisryhmät ovat saapuneet Somaliasta, entisen Jugoslavian alueelta, Iranista, Irakista ja Vietnamista (www.mol.fi/maahanmuutto/pakolaisuus) Pakolaiset muodostavat lähes viidenneksen Suomen maahanmuuttajaväestöstä. Suomen pakolaisväestö tulee hyvin monesta eri maasta, etnisestä ryhmästä, yhteiskuntaluokasta ja koulustausta. Pakolaisia on tullut Suomeen sekä valtioneuvoston vuosittain vahvistaman kiintiön että turvapaikkamenettelyn kautta. Pakolaisilla on myös oikeus saada perheensä Suomeen ja perheen yhdistämisen kautta Suomeen tu-

leekin melko paljon pakolaisten lähiomaisia, aviopuolisot ja alle 18-vuotiaat lapset. (Forsander & Ekholm 2001:109.)

Avioliitto, työ ja opiskelu

Kolmas suuri maahanmuuttajaryhmä Suomessa ovat avioliiton myötä maahan muuttaneet. Tähän ryhmään kuuluu henkilöitä, jotka ovat solmineet avioliiton Suomen kansalaisen tai suomessa pysyvästi asuvan ulkomaalaisen kanssa. Viime vuosina avioliitto on tuonut Suomeen vuositasolla yli 2000 henkeä. Avioliiton kautta Suomeen muuttaneet suurimmat kansalaisuusryhmät ovat venäläiset, virolaiset, yhdysvaltalaiset ja turkkilaiset. (Forsander & Ekholm 2001:109, 110.)

Neljäs ryhmä eli työlupamenettelyn kautta Suomeen tulleet työntekijät on määrältään edelleen melko pieni. Suomeen myönnetään vuosittain muutama tuhat ensimmäistä työlupaa. Muihin läntisiin teollisuusmaihiin verrattuna Suomen maahanmuuttotilanteessa on erityistä se, että työvoimapula ei ole missään vaiheessa paisunut sellaisiin mittoihin, että ulkomaalaisella siirtotyövoimalla olisi ollut laajamittaista kysyntää. Kansainvälisten opiskelijavaihtojen ja muiden kanavien kautta Suomeen tulee jatkuvasti myös ulkomaalaisia opiskelijoita. Suomessa opiskelee vuosittain tuhansia ulkomaalaisia opiskelijoita. Lähtökohtana on, että henkilöt tulevat tänne opiskelemaan ja palaavat tutkinnon suorittuaan kotimaahansa. Käytännössä opiskelijoita kuitenkin osa jää Suomeen. (Forsander & Ekholm 2001:109, 110.)

Mitä on kotouttamistoiminta?

Vuonna 1999 säädettiin laki Maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikan vastaanotosta. Lain tavoitteena on edistää kotoutumista ja tasa-arvoa suomalaisessa yhteiskunnassa. Kotoutuminen nähdään maahanmuuttajan yksilöllisenä kehityksenä jonka lopullisena tavoitteena on työelämään ja yhteiskunnan toimintoihin osallistuminen eli työllistyminen. Kotouttamisesta puhuttaessa tarkoitetaan viranomaisten järjestämiä toimenpiteitä, jotka edistävät maahanmuuttajien kotoutumista. (Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta N:o 493/1999)

Niin pakolaisten kuin muidenkin maahanmuuttajien integraatiota tukevan toiminnan kehykset on määritelty kotouttamislaissa. Kotouttamislain mukaisesti maahanmuuttajia vastaanottavilla kunnilla tulee olla oma kotouttamisohjelmansa. Kuntaan asettuvien maahanmuuttajien kotouttamisohjelman laativat kuntien työntekijät yhteistyössä työvoimaviranomaisen, muiden viranomaisten sekä kansaneläkelaitoksen kanssa. Kotouttamissuunnitelma tehdään kullekin maahanmuuttajalle erikseen. Siinä sovitaan kunnan, työvoimatoimiston ja maahanmuuttajan kesken toimenpiteistä, jotka auttavat maahanmuuttajaa ja hänen perhettään hankkimaan yhteiskunnassa ja työelämässä tarvittavia tietoja ja taitoja. Työvoimatoimisto on vastuussa työikäisten maahanmuuttajien kotouttamissuunnitelman laatimisesta. Siinä sovitaan esimerkiksi suomen tai ruotsin kielen opiskelusta, työvoimapoliittisesta aikuiskoulutuksesta, omaehtoisesta koulutuksesta, ammatinvalinnanohjauksesta, kuntoutuksesta, työharjoittelusta, lasten ja nuorten valmistavasta opetuksesta sekä myös muista kotoutumista tukevista toimenpiteistä. (Kuivalainen & Salonen 2006: 89 – 97.)

Kotoutumiskoulutusten tavoitteena on antaa maahanmuuttajalle sellaiset kielelliset ja yhteiskunnalliset valmiudet että tämä pystyy toimimaan ja osallistumaan täysivaltaisena yhteiskunnan jäsenenä. Koulutukset sisältävät myös työharjoittelujaksoja, koska kotoutumisen onnistumisen mittapuuna pidetään viimekädessä työllistymistä ja koulutukset toteutetaan useimmiten työvoimapoliittisina koulutuksina. Kun maahanmuuttaja työllistyy, kotoutumisprosessin katsotaan onnistuneen. (Opetushallituksen suositus aikuisten maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksista, 2001.)

Maahanmuuttajien yhteiskunnallista asemaa tarkastellaan ja mitataan usein heidän sijoittumisellaan työmarkkinoille. Teollisuusmaissa maahanmuuttajien työllistyminen on kuitenkin yleensä vaikeaa. (Forsander 2000: 160) Kotoutumisprosessi on ylisukupolvinen, joten maahanmuuttajan työllistyminen vaikuttaa koko hänen perheensä hyvinvointiin ja kotoutumiseen ja tätä kautta maahanmuuttajaperheenjäsenen työttömyys vaikuttaa myös seuraavan sukupolven yhteiskunnalliseen asemaan. (Forsander 2000: 151; Forsander 2001:60.) Maahanmuuttajien työttömyysprosentti on kolminkertainen suomalaisen kantäväestöön verrattuna. Monet hyvin koulutetut ja Suomessa jo pitkään asuneet

maahanmuuttajat ovat työttöminä tai eivät ole saaneet koulutustaan vastaavaa työtä Suomessa, esimerkkejä lääkäreistä postinjakajina riittää. Silti kausittain mediassa tuodaan esille ajatusta maahanmuuttajien vastauksesta teollisuusmaita vaanivaan työvoimapulaan (väestön ikääntyminen ja syntyvyyden laskeminen). (Hallituksen maahanmuuttopoliittinen ohjelma, 2006.)

Maahanmuuttajanuoret ja koulu

Maahanmuuttajien valmistavalla opetuksella tarkoitetaan maahanmuuttajille ennen tavanomaiseen luokkaopetukseen siirtymistä annettavaa opetusta. Maahanmuuttajaoppilaisissa on mm. paluumuuttajia, siirtolaisia, muutaman vuoden Suomesta poissa olleita ulkomailla suomalaista koulua käyneitä lapsia, sekä ulkomaalaisia lapsia ja nuoria, jotka vanhempiansa työn vuoksi tulevat Suomeen muutamaksi vuodeksi. Lisäksi Suomeen tulee vuosittain pakolais- ja turvapaikanhakijoiden lapsia. Valmistavan opetuksen jälkeen oppilas siirtyy ikä- ja taitotasoon vastavalle peruskoululuokalle, jolloin opetuksessa noudatetaan koulun yleistä opetussuunnitelmaa.

Maahanmuuttajien opetuksessa pyritään ensi sijaisesti samoihin kasvatus- ja opetustyön päämääriin sekä keskeisiin toimintaperiaatteisiin kuin koulun muussakin opetuksessa. Usein entisen kotimaan koulujärjestelmät eroavat suomalaisesta järjestelmästä oppiainesisältöjen, opetusmetodien ja sosiaalisten normien puolesta. Maahanmuuttajien opetussuunnitelma noudattaa mahdollisimman pitkälle yleisiä peruskoulun opetussuunnitelman perusteita. Erityistä huomiota kiinnitetään kuitenkin suomen kielen ja oman äidinkielen opettamiseen.

(www.edu.fi/julkaisut/maahanmuuttajaopetusraportti.pdf)

Maahanmuuttajien tulo on muuttanut koulua. Opettajat kehittävät jatkuvasti maahanmuuttajaopetusta vastaamaan näiden kieli- ja koulutustaustaltaan hyvinkin erilaisten oppilaiden tarpeita. Nykyisin kouluissa on jo uusia oppiaineita (suomi toisena kielenä –opetusta ja oman äidinkielen opetusta) ja uusia opetusjärjestelyjä (sekä peruskouluun että ammatilliseen koulutukseen valmistava opetus, tukiopetus omalla äidinkielellä, joustava pienryhmäopetus). Kouluyhteisöt ovat muuttumassa monikulttuurisiksi sekä oppilaiden että maahanmuuttajataustaisten opettajien myötä. Tämä muutos nostaa esille uusia kysymyk-

siä. Miten varmistetaan maahanmuuttajanuorten jatko-opiskelumahdollisuudet? Miten selvitetään kodin ja koulun välisiä ristiriitoja eri kulttuureista lähtöisin olevien oppilaiden kohdalla? Miten puututaan syrjintään koulussa? Miten puututaan sekä suomalaisoppilaiden että suomalaisopettajien ennakkoluuloihin? (Kosonen 2001: 151.)

Opettajat vaikuttavat omilla asenteillaan ja käyttäytymisellään paitsi maahanmuuttajaoppilaisiin myös suomalaisten oppilaiden suhtautumiseen eri kulttuureista tuleviin oppilaitoksiin. Tutkimusten mukaan opettajat ovat yleisesti maahanmuuttajamyönteisiä, mutta Kososen mukaan (2001: 151) eivät ota tarpeeksi huomioon oman kulttuurin merkitystä maahanmuuttajaoppilaille. Joskus oppilaiden omat kulttuuriset käytännöt nähdään jopa ei-toivottavina, pois-
 kitkettävänä ominaisuuksina. Pyrkimys moniarvoisuuteen nähdäänkin enemmän tasa-arvokysymyksenä, jossa kaikkia oppilaita pitäisi kohdella samalla ”suomalaisella” tavalla. Tällöin koulutyössä ei oteta huomioon eri kulttuureja eikä näistä kulttuureista tulevien oppilaiden erityistarpeita. (Kosonen 2001: 151)

Aikaisempi koulunkäynti on ratkaiseva nuorten opiskelussa. Jos luku- ja kirjoitustaidon sekä muut opiskelutaidot hankkii vasta murrosiässä Suomessa, aika peruskoulun suorittamiseen jää hyvin lyhyeksi ja jatko-opiskelupohja huteraksi. Vanhemmat eivät aina pysty kotona konkreettisesti tukemaan nuorten läksyjen lukua, koska jotkut ovat käyneet koulua vähän tai eivät lainkaan ja saattavat lukea ja kirjoittaa heikosti. Perheen ”osaamistasapaino” saattaa järkkäyä, kun nuoret oppivat suomen kielen ja suomalaiset tavat vanhempiaan nopeammin. Suomalainen koulutusjärjestelmä on lisäksi vanhemmille vieras. Nuoret joutuvat näkemään vanhempien avuttomuutta ja tietämättömyyttä. Monet ulkomailta Suomeen tulleet nuoret tulevat yhteiskunnasta ja kulttuurista, jonka arvot ovat perinteisemmät kuin nyky-Suomessa. Suomen koululaitoksessa, kodeissa ja yhteiskunnassa vallitsevaan kasvatustilanteeseen kuuluu puolestaan nuorten itsenäistä tekemään oman elämänsä keskeiset valinnat, jotka koskevat mm. ammattia, puolison valintaa ja itsenäistä asumista. Tämä itsenäisydentavoittelu on usein ristiriidassa maahanmuuttajavanhempien perinteisemmän ajattelun kanssa, jossa nuorten tulevaisuutta koskevat ratkaisut ovat pitkälti vanhempien vastuulla. (Kosonen 2001: 151- 154)

Maahanmuuttajanuoren aikuistuminen hiljattain Suomeen tullessa perheessä onkin mutkikas juttu. Valmiita monikulttuurisia aikuistumisen malleja ei ole paljon ympäristössä tarjolla. Välillisesti nuoria auttaa se, että heidän vanhempansa kouluttautuvat ja työllistyvät. Tämä toimii esimerkkinä nuorille koulutuksen kannattavuudesta. Kun vanhemmat ymmärtävät paremmin suomalaista koulutusjärjestelmää ja osaavat suomea, he voivat tukea lasten koulunkäyntiä paitsi henkisesti myös käytännössä esimerkiksi läksyjen luvussa. (Kosonen 2001: 155)

Nuoret saavat kuitenkin vaikutteita sekä kodista että suomalaisilta nuorilta ja koululta. Pitääkö heidän valita jompikumpi vai voivatko he kuulua kahteen eri arvomaailmaan? Miten tukea sekä nuoria että vanhempia tässä kulttuurien omaksumisprosessissa niin, että perheyhteys säilyy? Tutkimuksissa on todettu, että nopea sulautuminen valtakulttuuriin on vahingollista, mutta samoin on tiukka pidättäytyminen omaan vähemmistökulttuuriin. Kultaisen keskitien eli kaksikulttuurisen identiteetin omaksuminen on mutkikasta. (Kosonen 2001: 155, 156)

3.4.3 Islamilainen tapakulttuuri

Islam on noussut suomalaisten tietoisuuteen viime vuosina etenkin median kautta. Suomessa asuvista muslimeista on vaikea saada tarkkaa tilastollista lukumäärää ja Väestörekisterikeskuksenkin tilastot ovat vain suuntaa antavia. Tilastoista on luettavissa ulkomaalaiset maittain, jolloin oletetaan, että islamilaisista maista tulevat henkilöt ovat muslimeja. Kaikki näistä maista tulevat eivät kuitenkaan ole muslimeja vaan joukossa on myös muiden uskontojen edustajia. Tilastoista puuttuvat myös Suomen kansalaisuuden saaneet islaminuskoiset sekä islamiin kääntyneet suomalaiset. Viime aikoina islamia tunnustavien ihmisten määrä on ollut kasvussa, kun Suomeen on saapunut aiempaa enemmän maahanmuuttajia islamilaisista maista. Suhteet valtaväestöön ovat olleet pääosin hyvät, joskin joitakin ongelmia on ilmennyt. Enemmän kuin uskonnosta ovat hankaukset syntyneet kulttuurillisista erimielisyyksistä, jotka usein virheellisesti luetaan yksin islamista johtuviksi. (Hallenberg 1996: 155.)

Monikulttuurisissa tilanteissa muslimeja kohtaavan on hyvä olla tietoinen seuraavista erityispiirteistä (<http://www.islamopas.com>.)

1) Ruoka: Koraani kieltää sianlihan ja veren syömisen. Lisäksi Koraani antaa tarkat ohjeet miten teurastus tulee suorittaa (halal-teurastus). Teurastettavan eläimen pää tulee kääntää Mekkaa kohti ja veret lasketaan leikkaamalla kaulavaltimo auki. Selkein tapa varmistua ruuan oikeellisuus esimerkiksi koulussa on syödä kasvisruokaa.

2) Pukeutuminen: Islamin uskonto antaa ohjeita naisten pukeutumiseen. Naisten pitää käyttää löysiä ja paksuja kankaita jotta naiselliset muodot eivät näkyisi, vain kasvot ja kädet saavat näkyä. Hiukset tulee myös peittää kankaalla esimerkiksi huivilla. Perinteisen käsityksen mukaan naisten on peitettävä kasvonsa perheen /kodin ulkopuolella, mutta tästä asiasta on alettu joustamaan. Koulussa muslimityttöjen pukeutuminen voi herättää paheksuntaa, mikäli asia ei ole kunnolla käsitelty.

3) Kuvakielto: Islam kieltää ihmisten ja eläinten kuvaamisen, mutta onneksi nykyislamissa on yleinen käsitys, että kielto koskee vain uskonnollista käyttöä. Tällöin sallituksi tulevat kuvat esimerkiksi lehdissä, kotona, ajokortissa, passissa ja postimerkeissä.

4) Ympärileikkaus: Koraani ei määrää ympärileikkausta, mutta se on ollut yleinen käytäntö. Erityisesti miehet kuuluu ympärileikata, mutta naisten ympärileikkaus on harvinaisempaa. Tosin eräissä Afrikan maissa kuten Somaliassa on käytössä myös naisten ympärileikkaus.

5) Puhtaus: Islamin uskonnossa pitää olla ulkoisesti ja sisäisesti puhdas. Sisäisellä puhtaudella tarkoitetaan, että ajatukset ja aikomukset ovat islaminuskonnon mukaisia. Muslimin kuuluu peseytyä ennen päivittäisiä viittä rukouksethetkeä ollakseen valmis puhtaana rukoilemaan Mekkaa kohti. Kouluissa, joissa on islaminuskoisia, tulisi varata oppilaille sopiva rukoustila, jossa on pesumahdollisuus.

6) Paasto: Islaminuskontoon kuuluu tärkeänä osana paasto Ramadan-kuun aikana, joka kestää 30 päivää. Ramadan aikana ei saa syödä, juoda, polttaa tupakkaa tai harrastaa seksiä aamun koiton ja pimeän tulon välisenä aikana. Ramadanin tarkoituksena on uudistua henkisesti. Lasten ja imettävien äitien ei tarvitse paastota. Kesäisin pohjoisissa maissa Ramadan toteuttaminen tuottaa vaikeuksia, mikäli noudattaa sääntöjä kirjaimellisesti. Tähän muslimit ovat hyväksyneet käytännön noudattaa Mekassa vallitsevaa aikataulua. Koulussa paaston aikana oppilas saattaa olla erittäin väsynyt ja toimeton.

7) Pyhäpäivät: Islamilaisilla on omat pyhäpäivänsä, jolloin he tarvitsevat vapaapäivän. Koulussa muslimilapsille pitää järjestää muuta toimintaa jos luokassa käsitellään muuhun uskontoon liittyviä asioita. Esimerkiksi joulujuhlan näytelmän harjoittelu tai pääsiäiskorttien tekeminen on kiellettyä muslimille.

Perheyhteisö

Perheen sisällä vallitsevan hierarkian mukaisesti mies on perheen virallinen edustaja ulospäin. Käytännössä naisella on yleensä paljon valtaa kodin sisällä, ja maasta riippuen myös sen ulkopuolella. Isää kunnioitetaan suuresti, samaten vanhuksia. Vanhusten sijoittaminen hoitolaitokseen olisi muslimille suuri häpeä. Nuoret eivät useinkaan kapinoi vanhempiansa arvovaltaa vastaan, vaan vanhemmat osallistuvat päätöksentekoon esimerkiksi nuoren uraa tai aviopuolisoa valittaessa. (Hallenberg 1996: 157.)

Sukupuoliroolien toteutuminen vaihtelee suuresti islamilaisen maailman sisällä maasta toiseen. Esimerkiksi Saudi-Arabiassa nainen ei saa ajaa autoa eikä poistua maasta ilman miehen lupaa – kun taas Kiinan musliminaisten näkee polkevan pyörällä tuotteitaan torille myytäväksi. Monissa islamimaissa naiset ja miehet kasvatetaan erikseen ja he viettävät aikaa yleensä oman sukupuoliryhmänsä parissa. Poikkeuksena on tietenkin perhe ja suku. Varsinkin vieraiden naisten ja miesten läheistä kontaktia saatetaan karttaa: Iranissa eivät vastakkaiset sukupuolet myöskään kätele toisiaan. (Hallenberg 1996: 157, 158.)

Arvomaailma

Arvomaailmassa kenties keskeisimmällä sijalla on juuri yhteisöllisyys. Yksinoloa ei juurikaan suosita, ja sitä saattaa olla vaikea ymmärtää. Yhteisöllisyys ilmenee juuri ryhmässä toimimisena, luontevana toisten huomioon ottamisena sekä vieraanvaraisuutena. Tuntematon keskustelukumppani pyritään sijoittamaan kehukseen tiedustelemalla paitsi kansallisuutta, myös siviilisäätyä, perhesuhteita, uskontoa ja ikää. Sen sijaan vain erittäin läheisten ystävien kesken keskustellaan politiikasta ja sukupuolisuudesta. Toisen ihmisen arvomaailman ja moraalien mittarina käytetään uskontoa: uskonnon tiedusteleminen on osa normaalia keskustelua. Uskonottomuus rinnastetaan usein moraalittomuuteen. (Hallenberg 1996: 158, 159.)

4. KOHTI SUVAITSEVAA SUOMEA

Suomi on syrjäisen sijaintinsa takia ollut 1990-luvulle saakka melko homogeeninen alue, pieniä perinteisiä vähemmistöjämme lukuun ottamatta. Pakolaisuus, kansainväliset avioliitot, työ ja opiskelu tuovat maahamme ulkomaalaisia vuosittain lisääntyvässä määrin. Ihmisiä, jotka haluavat aloittaa elämän Suomessa, opiskella, tehdä työtä, kasvattaa lapsensa ja saada hyvän elämän.

Heidän asemansa ei ole helppo. Maahanmuuttomaana olemme vielä nuori ja kansainvälisyyden ymmärrämme vielä ennemminkin meidän suomalaisten opiskeluna kansainvälisissä yliopistoissa, työskentelynä kansainvälisissä tehtävissä tai suomalaisten yritysten laajentumisena Eurooppaan ja maailmalle. Paljon on turhia ja ihan aiheellisiakin ennakkoluuloja, yleistyksiä ja jopa pelkoja – osittain kansallisista viestintäeroista tai eri uskontokulttuureista johtuvia, loppuviimeksi harmittomia asioita, joista tiedon puuttuessa tulee isoja, pahenusta ja vihaa herättäviä. Ennakkoluulot ovat pelkoa tuntemattomasta. Tuttua asiaa ei tarvitse pelätä, siksi on todettu, että esim. ennakkoluulot romaneja kohtaan pienenevät, kun tutustumme romaniin, silloin hän muuttuu ihmiseksi.

Kehittämishankeraportissa selvitettiin koulunkäyntiavustajan monikulttuurisuuteen liittyviä ammattitaitovaatimuksia ja huomattiin niitä löytyvän Ihmisen kasvun tukemisen osiosta neljästä eri ammattitaitovaatimuksesta. Lisäksi perehdyttiin koulunkäyntiavustajan työkenttään ja jo koulunkäyntiavustajina toimivien oppisopimusopiskelijoiden käytännön kokemuksiin kulttuurien kohtaamisesta. Yhteistyössä koulunkäyntiavustajien vastuukouluttajan ja tuntiopettajan kanssa käytiin läpi sitä, kuinka monikulttuurisuuteen ja kulttuurieroihin liittyvä opetus on tällä hetkellä järjestetty ja todettiin, että monikulttuurisuuden opetus on kehitettävien aiheiden listalla.

Kehittämishankkeen tavoitteena oli suunnitella näyttötutkinnon ammattitaitovaatimusten perusteella 1 op:n laajuinen opintokokonaisuus monikulttuurisuudesta ja kulttuurierojen vaikutuksesta viestintään. Tätä opetuspakettia Sedun koulunkäyntiavustajien opettajat voivat hyödyntää jatkossa. Opetuskokonaisuuden tavoitteena on antaa perustiedot kulttuurin sosiaalistavasta vaikutuksesta yksilöön ja sitä kautta viestinnällisiin ja muihin kulttuurieroihin. Moni kou-

lunkäyntiavustaja kohtaa työssään joko Suomen perinteisiin vähemmistöihin kuuluvia tai maahanmuuttajia. Opetuskokonaisuuden avulla pyritään antamaan tietoa erilaisista kulttuureista ja siten vähentämään ennakkoluuloja.

Etnosentrisyys, omakulttuurisuus, on tyypillistä kaikille kulttuureille. Samoin kuin me suomalaiset, myös venäläiset, australialaiset ja chileläiset pitävät omaa kulttuuriaan parhaimpana, koska jokainen meistä on kulttuurimme tuote. Meidät on ”ohjelmoitu” ajattelemaan kulttuurillemme tyypillisesti. Kun kohtaamme toisen kulttuurin edustajan, joudumme epämukavaan maastoon, tilanteeseen, joka ei olekaan enää niin tuttu ja turvallinen. Vuorovaikutustilanteen säännöt, huumori, ajattelutapa jne. ovat erilaiset. Opettavaisin tilanne on silloin, jos joutuu yksin oman kulttuurinsa edustajana ihan vieraaseen kulttuuriin. Oletko sinä koskaan tuntenut itseäsi erilaiseksi?

Koulunkäyntiavustaja voi työnsä ”sivutuotteena” omilla asenteillaan ja omalla esimerkillään tehdä enemmän suvaitsevaisuustyötä kuin kalliit, samanarvoisuutta mainostavat kampanjat. Siksi koulunkäyntiavustajaksi opiskelevalle on tärkeä tutustua omiin ennakkokäsityksiinsä, stereotypioihinsa erilaisista kulttuureista. Rasismista puhutaan Suomessa melko vähän, kukaan meistä ei mielellään myönnä olevansa rasisti. Silti saatamme, fiksuun muotoon verhoiltuna toki, ettemme sitä itsekään huomaa, kylvää ympärillemme, lapsiimme ja opiskelijoihimme ennakkokäsityksiä eri kulttuureista. Monasti me kerskumme sillä, että eivät suomalaisetkaan ole kenenkään apua tarvinneet kun ovat läheneet siirtolaisiksi Amerikkaan, Ruotsiin ja muualle maailmaan. Tällä asenteella ruokimme välinpitämättömyyttä, pesemme omat kätemme, ja toteamme ettei suomalaisiakaan maailmalla kukaan auta. Entä sitten? Emmekö me voi Suomessa tehdä asioita paremmin?

Maahanmuuttajia on tärkeä kotouttaa Suomen tavoille, että he sosiaalistuvat Suomalaiseen yhteiskuntaan ilman suurempia ongelmia. Kotoutumisen yhtenä tavoitteena on kuitenkin myös maahanmuuttajan oman kulttuurin säilyttäminen. Opetusalan ammattilaisena, opettajana ja koulunkäyntiavustajana ripaus empatiaa ja kykyä eläytyä toisen asemaan tekee ihmeitä. Täytyy muistaa, että kysymys on isoista asioista. Muutto uuteen maahan on aina myös menetys, taakse on jäänyt sukulaisia, rakkaita tavaroita, kotitalo, tuttu maisema, haavei-

ta. Muuttaja joutuu pohdiskelemaan myös henkisiä menetyksiä. Hän on saattanut joutua luopumaan osasta identiteettiä, kieltä, tapoja, arvoja ja uskomuksia. Sureva tai liian suurien haasteiden eteen joutuva voi masentua ja kotikävä voi vaivata vielä vuosikymmentenkin päästä.

Monikulttuurisuus ei ole uhka, se on rikkaus myös meille suomalaisille. Meidän ei silti tarvitse luopua omista perinteistämme, viittaaan tällä siihen, että osa maahanmuuttajakouluista ei esitä joulunäytelmää jouluna etteivät muunuskoiset maahanmuuttajat loukkaantuisi. Tämä on mielestäni vääränlaista suvaitsevaisuutta, jota oman kokemukseni mukaan maahanmuuttajat eivät edes odota ja joka on omiaan pitkällä juoksulla vain kasvattamaan negatiivisia ajatuksia puolin ja toisin. Koulunkäyntiavustaja on aitiopaikalla ja voi halutessaan hälventää sekä valtaväestön ennakkoluuloja vähemmistöistä että vähemmistöjen negatiivisia ennakkokäsityksiä valtaväestöstä.

LÄHTEET

- Ala-Suutari, P. & Ruuska, P. 1998. Elävänä Euroopassa. Muuttuva suomalainen identiteetti. Tampere: Tammer-Paino Oy.
- Apo, S. & Ehrnrooth, J. 1996. Millaisia olemme? Puheenvuoroja suomalaisista mentaliteeteista. Vammala: Vammalan Kirjapaino Oy.
- Apo, S. 1996. Itserasismista positiivisiin suomalaisuuksiin. Teoksessa Millaisia olemme? Puheenvuoroja suomalaisista mentaliteeteista. Toim. Apo, S. & Ehrnrooth, J. s. 13 – 37. Vammala: Vammalan Kirjapaino Oy.
- Apo, S. 1998. Suomalaisuuden stigmatisoinnin traditio. Teoksessa Muuttuva suomalainen identiteetti. Toim. Ala-Suutari, P. & Ruuska, P. s. 83 – 128, Tampere: Tammer-Paino Oy.
- Forsander, A. 2000. Työvoiman tarve ja maahanmuuttopoliittikka – onko maahanmuuttajien osaaminen vastaus työvoiman kysyntään? Teoksessa Aukeavat ovet – kulttuurien moninaisuus Suomen elinkeinoelämässä. Toim. Trux, M-L. s. 143 - 202. Helsinki: Wsoy.
- Forsander, A. 2001. Kenelle ovet aukenevat? Maahanmuuttajan työllistymisen ehdot. Artikkel. Työvoimapolitiittinen Aikakausikirja 2/2001.
- Forsander, A. & Ekholm, E. 2001. Etniset ryhmät Suomessa. Teoksessa Monietnisyyys, yhteiskunta ja työ. Toim. Forsander, A., Ekholm, E., Hautaniemi, P. et al. 83 – 160. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hallenberg, H. 1996. Islamilainen tapakulttuuri. Teoksessa Me ja muut. Kulttuurienvälinen viestintä (1996), Toim. Salo-Lee, L., Malmberg, R. & Hallinoja, R., s. 155 - 159. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Hallituksen maahanmuuttopoliittinen ohjelma 2006. Työhallinnon julkaisu.
- Hofstede, G. 2003. Cultures and Organizations. Intercultural Cooperation and Its Importance for Survival. Software of the Mind. Great Britain: Bookmarque Ltd.
- Jokinen, A., Huttunen, L. & Kulmala, A. 2004 (toim). Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Tampere: Tammer-Paino.
- Joronen, M. & Salonen, A. 2006. Rasismi ja etninen syrjintä – ajatuksia ja tekoja. Määritelmät keskeisille käsitteille. Teoksessa. Rasisimi ja etninen syrjintä Suomessa 2005. Toim. Salonen, A. & Villa, S. s. 15 – 73. Helsinki: Ihmisoikeusliitto ry.
- Juhila, K. 2004. Leimattu identiteetti ja vastapuhe. Teoksessa Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista, Toim. Jokinen, A., Huttunen, L. ja Kulmala, A. s. 20 – 32. Tampere: Tammer-Paino.

- Kaila, T. 2006. Rasismin ja etnisen syrjinnän vastaisi toimia Euroopassa. Teoksessa Rasismi ja etninen syrjintä Suomessa 2005. Toim. Salonen, A. & Villa, S. s. 109 – 118. Helsinki: Ihmisoikeusliitto ry.
- Kosonen, L. 2001. Maahanmuuttajanuorten tukeminen käytännössä. Teoksessa Monikulttuurinen Suomi. Etniset suhteet tutkimuksen valossa. Toim. Liebkind, K. s. 149 – 157. Tampere: Tammer-Paino Oy.
- Kuivalainen, M. & Salonen, A. 2006. Kansallisia rasismin ja etnisen syrjinnän vastaisia voimia. Maahanmuuttopoliittinen ohjelma. Teoksessa Rasismi ja etninen syrjintä Suomessa 2005. Toim. Salonen, A. & Villa, S. s. 89 – 97. Helsinki: Ihmisoikeusliitto ry.
- Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta N:o 493/1999
- Lewis, R. D. 2005. Finland, Cultural Lone Wolf. Finland: WS Bookwell.
- Liebkind, K. 2001 (toim). Monikulttuurinen Suomi. Etniset suhteet tutkimuksen valossa. Tampere: Tammer-Paino Oy.
- Liebkind, K. 2001. Monikulttuurisuus on tulevaisuutta. Teoksessa Monikulttuurinen Suomi. Etniset suhteet tutkimuksen valossa. Toim. Liebkind, K. s. 171 – 182. Tampere: Tammer-Paino Oy.
- Lustig, M. W. & Koester, J. 1999. Intercultural Competence. Interpersonal Communication Across Cultures. USA.
- Me ja muut. Kulttuurienvälinen viestintä 1996. Toim. Salo-Lee, L., Malmberg, R., Hallinoja, R. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Monietnisyys, yhteiskunta ja työ 2001. Toim. Forsander, A., Ekholm, E., Hautaniemi, P. & al. Helsinki: Yliopistopaino.
- Opetushallituksen julkaisu 2003. Näyttötutkinnon perusteet. Koulunkäyntiavustajan ammattitutkinto. Määräys 28/011/2003.
- Opetushallituksen suositus aikuisten maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksesta. Moniste 9/2001. Helsinki: Edita Oy.
- Peltonen, M. 1998. Omakuvamme murroskohdat. Maisema ja kieli suomalaisuskäsitysten perusaineiksina. Teoksessa Elävänä Euroopassa. Muuttuva suomalainen identiteetti. Toim. Ala-Suutari, P. & Ruuska, P. s. 19 – 40. Tampere: Tammer-Paino Oy.
- Pitkänen, M. 1999. Matkalle menestykseen? Maahanmuuttajien työ- ja koulutusprojektin loppuraportti. Helsinki. Työministeriö.
- Salminen, E. 2000. Suomi kuva Venäjän ja EU:n lehdistössä 1990 – 2000. Vammala: Vammalan Kirjapaino Oy.

Salo-Lee, L. 1996. Ei-kielellinen viestintä. Teoksessa Me ja muut. Kulttuurienvälinen viestintä. Toim. Salo-Lee, L., Malmberg, R., Hallinoja, R. s. 58 - 71. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Salonen, A. & Susan, S. 2006 (toim.). Rasismi ja etninen syrjintä Suomessa 2005. Helsinki: Ihmisoikeusliitto ry.

Työministeriön verkkodokumentti osoitteessa <http://www.mol.fi>

Vartiainen–Ora, P. 1996. Paossa. Perusasiaa pakolaisista meillä ja muualla. Sosiaali- ja terveysministeriö, pakolaistoimisto. Helsinki: Edita Oy.

Verkkodokumentti: www.edu.fi/julkaisut/maahanmuuttajaopetusraportti.pdf.
Luettu 22.2.2007

Verkkodokumentti: <http://www.islamopas.com>. Luettu 1.4.2007.

Verkkodokumentti: www.wikipedia.org/wiki/uskonto. Luettu 24.3.2007

Väestörekisterikeskuksen verkkodokumentti:
<http://www.vaestorekisterikeskus.fi>. Luettu 20.3.2007.

Yli-Huumo, M. Koulunkäyntiavustajien vastuukouluttaja. Seinäjoen koulutuskeskus, aikuiskoulutus. Keskustelu.

Åberg, L. 2000. Viestinnän johtaminen. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy.